

Archeologisch onderzoek op het A. Smetsplein (Leuven)

Ruben Willaert bvba **Afdeling archeologie**

Janiek De Gryse

Janina Ooms

Archeologisch onderzoek op het A. Smetsplein (Leuven)

Ruben Willaert bvba **Afdeling archeologie**

Bloemisterijstraat 6
8340 Sijsele/Damme
www.rubenwillaert.be

Inhoudstabel

INLEIDING	2
ALGEMEEN	3
1. Lokalisering	3
2. Topografie	3
3. Bodemgesteldheid	3
HISTORISCH ONDERZOEK	4
1. Voormalig stedelijk zwembad	4
2. College de Bay, Kazerne de Bay en Gemeenteschool n°1	4
3. Leuven: middeleeuwse stadsontwikkeling	8
4. Tiensestraat	9
ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	10
1. Kelder	10
1.1. Interieur	11
1.2. Exterieur	16
2. Zone ten oosten van de kelder	18
3. Zone ten zuiden van de kelder	20
3.1. Muurresten	20
3.2. Grondsporen	27
3.3. Stratigrafie	27
3.3.1. Verdieping A-B-C	27
Verdieping A/Profiel 1	28
Verdieping A/Profiel 2	29
Verdieping A/Profiel 3	33
Verdieping B/Profiel 1	33
Verdieping B/Profiel 2	34
3.3.2. Verdieping E-F-G	35
Verdieping E/Noordprofiel	36
Verdieping F/Zuidprofiel	36
4. Zone ten noorden van de kelder	37
4.1. Muurresten	37
4.2. Sporen van ambachtelijke activiteit	46
4.3. Grondsporen	49
4.4. Stratigrafie	51
BESLUIT	52
BIBLIOGRAFIE	53
BIJLAGE	54
Nieuwsbrief 1	54
Nieuwsbrief 2	56
Nieuwsbrief 3	58
Nieuwsbrief 4	60
Nieuwsbrief 5	62

Inleiding

Het archeologisch patrimonium is het geheel aan overblijfsels die in of op de bodem aanwezig zijn en getuigenis afleggen van menselijk handelen in het verleden. Op 30 juni 1993 keurde het Vlaamse parlement het decreet houdende bescherming van het archeologisch patrimonium goed. Hierdoor werd een eerste stap gezet in de richting van een duurzaam behoud van het bodemarchief.

Bezorgd om de toenemende aantasting van de archeologische erfgoedwaarden, ondertekenden de ministers van Cultuur van de landen aangesloten bij de Raad van Europa het Europese verdrag ter bescherming van het archeologisch erfgoed op 20 januari 1992 te la Valletta op Malta. Het zgn. verdrag van Malta werd op 12 oktober 2001 door de Vlaamse regering goedgekeurd en door de federale regering op 30 januari 2002 ondertekend. In het verdrag worden de integrale archeologische monumentenzorg en het maximaal behoud van de archeologische erfgoedwaarden *in situ* centraal gesteld. Er wordt tevens aangestuurd op een grotere betrokkenheid van de archeologen in alle fasen van planvorming op het gebied van de ruimtelijke ordening. In navolging van het principe uit de milieuwetgeving “de vervuiler betaalt”, stuurt het verdrag van Malta daarnaast ook aan op de veralgemening van het zgn. veroorzakersprincipe. Waar archeologische erfgoedwaarden door de uitvoering van werkzaamheden verloren dreigen te gaan, moeten de kosten van een voorafgaand wetenschappelijk verantwoord onderzoek ervan verhaald worden op de veroorzaker. Het kan hierbij gaan om overheden zowel als om particulieren.

Het archeologisch onderzoek op het A. Smetsplein gebeurde voorafgaandelijk aan een gepland nieuwbouwproject op dit terrein. In een eerste fase had het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed (Els Patrouille) het terrein geëvalueerd door middel van enkele proefsleuven. Op basis van dit onderzoek bleek dat een opgraving zich opdrong. De bouwheer, Implant NV, nam zijn verantwoordelijkheid op door de volledige opgraving (terreinwerk en basisverwerking) te financieren¹. In het kader van dit project werden twee archeologen aangenomen door Ruben Willaert bvba: Janiek De Gryse (coördinerend archeoloog) en Janina Ooms (junior archeoloog). Wat de arbeiders betreft, sloot Ruben Willaert bvba voor de duur van het terreinwerk een samenwerkingsovereenkomst met het OCMW Leuven². Het OCMW Leuven stelde in het kader van artikel 60 §7 van de organieke wet van 8 juli 1976 drie arbeiders ter beschikking: Karima Kassa³, Mahmud Ali Unis en Sabal Lama⁴. Tewerkstelling via artikel 60 beoogt een maatschappelijke integratie van de medewerkers. Deze tewerkstelling is niet alleen een manier om mensen opnieuw uitkeringsgerechtigd te maken, maar is vooral een springplank naar een langdurige tewerkstelling. Daarnaast stelde Ruben Willaert bvba gedurende enkele dagen ook eigen personeel ter beschikking. De wetenschappelijke begeleiding van het onderzoek was in handen van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (Dirk Pauwels). Het grondplan werd volledig digitaal ingemeten door landmeter Luc Goossens⁵. Het kraanwerk werd uitgevoerd door de firma Sidegro uit Roeselare⁶.

¹ We willen Implant NV, vertegenwoordigd door Gert Voets, hartelijk bedanken voor de uitstekende samenwerking.

² We willen eveneens het OCMW Leuven hartelijk bedanken voor de enthousiaste medewerking: Erik Vanderheiden (voorzitter), Koen Wuyts (secretaris) en het team tewerkstelling (Nancy Vannerum, Katja Homolka en Ingrid Mineur). Ook de arbeiders willen we nog eens bedanken voor de leuke samenwerking!

³ Karima Kassa (OCMW Leuven) was aan de Universit  Catholique de Louvain afgestudeerd als archeoloog.

⁴ Het archeologisch team bestond verder uit twee vrijwilligers (archeologen): Inne Van Kerkhoven en Johan Opdebeeck.

⁵ Ook Luc Goossens willen we dank betuigen voor de uitstekende samenwerking.

⁶ Ook de firma Sidegro, met name kraanmannen Jesko en Chris, willen we van harte bedanken.

1. Lokalisering⁷

Het opgravingsterrein bevond zich in het centrum van Leuven, meer bepaald op het A. Smetsplein. Het terrein was gelegen ten zuiden van de Tiensestraat, tussen het stedelijk zwembad aan de westkant en de parking onder het A. Smetsplein aan de oostkant.

2. Topografie⁸

Leuven ligt op de oostrand van het Brabants plateau (75-82m), op de westrand van het Hagelands massief en in het zandlemig overgangsgebied van noordwest Haspengouw (30-97m). Het Brabants leemplateau is een zacht golvend landschap, dat van de noordelijke laagvlakte gescheiden wordt door een steile noordelijke helling. Het Hagelands massief bestaat uit talrijke tertiaire heuvelruggen, die Leuven doorkruisen van oost naar west, en brede depressies. Het zacht golvende zandlemige overgangsgebied van Haspengouw vertoont eveneens enkele tertiaire opduikingen. De brede Dijlevallei (15-25m) verbindt Leuven met de vlakte van Laag-België in het noorden.

3. Bodemgesteldheid

Het Brabants plateau is grotendeels bedekt met droge leembodems; de heuvels van het Hagelands massief eerder met zandige bodems. In de vlakte van Laag-België komen hoofdzakelijk valleibodems voor met lemige, zandlemige en kleiige textuur. De bodems in de Dijlevallei worden gekenmerkt door een hoofdzakelijk lemige textuur.

Geologisch gezien bestaat de ondergrond uit een tertiair substraat, waarboven tijdens de laatste IJstijd leem werd afgezet⁹. Door erosie werd deze leemlaag plaatselijk aangetast, zodat de tertiaire lagen op sommige plaatsen op geringe diepte voorkomen of zelfs dagzomen.

⁷ Colen & De Clerck 1990, fig. 2.

⁸ Baeyens 1959, 9-10.

⁹ Baeyens 1959, 10.

1. Voormalig stedelijk zwembad

Het stedelijk zwembad werd in 1958 gebouwd door Maxime Brunfaut, één van de meest invloedrijke 20ste-eeuwse architecten¹⁰. De bouw van het zwembad, binnen de stadsring van Leuven, paste binnen de sanering en de wederopbouw van het gehavende stadscentrum na de Tweede Wereldoorlog. De sloop van dit zwembad kadert binnen het nieuwbouwproject van Implant NV.

2. College de Bay, Kazerne De Bay en Gemeenteschool n°1

Vanaf de 15de eeuw werden door private weldoeners talrijke universiteitscolleges opgericht in de binnenstad van Leuven¹¹. Deze colleges voorzagen minder welstellende studenten, m.a.w. beursstudenten, van huisvesting en levensonderhoud. De doelstellingen van de colleges waren sterk afhankelijk van de stichter en varieerden van college tot college¹². In de colleges werd in principe niet gedoceerd; de klemtoon lag er eerder op studie en tucht. Aanvankelijk waren de colleges gekoppeld aan één bepaalde studierichting (kunsten, theologie of rechten), maar vanaf het midden van de 16de eeuw werden de colleges diverser¹³. Op het einde van de 17de eeuw waren er in Leuven 37 colleges, genoemd naar de stichters (college de Bay), de patroons (Groot en Klein Heilig Geest college) of de inwoners (Iers College)¹⁴.

Het college de Bay werd bij testament van 28 augustus 1612 gesticht door Jacques de Bay, theologieprofessor en deken van de Sint-Pieterskerk. Volgens E. Van Even werd dit college ingericht in een huis, dat eigendom was van Jacques de Bay¹⁵. Vermoedelijk grensde dit huis aan het college Van den Winckele, dat reeds in 1549 gesticht was. In 1612 kocht Jacques de Bay volgens E. Van Even nog drie andere huizen, zodat zijn eigendom nu bestond uit vier aanpalende huizen¹⁶. In 1614 opende Egidius de Bay het college voor theologiestudenten die zich voorbereidden op het priesterschap. Het testament van Jacques de Bay bepaalde dat behalve theologiestudenten ook familieleden voorrang kregen om in het college te verblijven. Deze mochten behalve theologie ook kunsten studeren. Ook aan studenten uit Leuven of Henegouwen, bij voorkeur oudleerlingen van de humaniora te Ath, werd voorrang gegeven.

Het college bleef uitbreiden in de 17de eeuw: uit een telling van 1690 blijkt dat het college een vijfde huis langs de Tiensestraat bezat¹⁷. Deze eigendom paalde vooraan aan de vier andere huizen van het college en achteraan aan het Pauscollege. Op het einde van de 17de eeuw strekte het college zich helemaal uit van de Tiensestraat tot tegen het Pauscollege. Mogelijk bezat het college zelfs grond achter het Van den Winckele college, tot aan de 's Meiersstraat.

¹⁰ Engels 2005.

¹¹ Sn. 1976, 73 (550 jaar universiteit Leuven).

¹² Van Ermen 1997, 98-99.

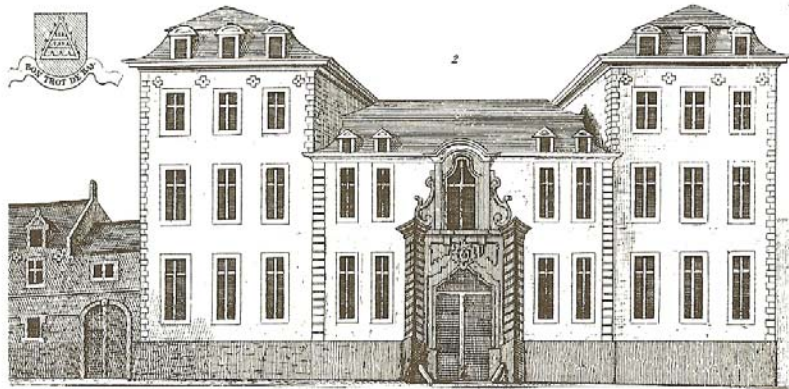
¹³ Sn. 1976, 66 (550 jaar universiteit Leuven).

¹⁴ Lousse sd., 49.

¹⁵ Van Even 1895, 597.

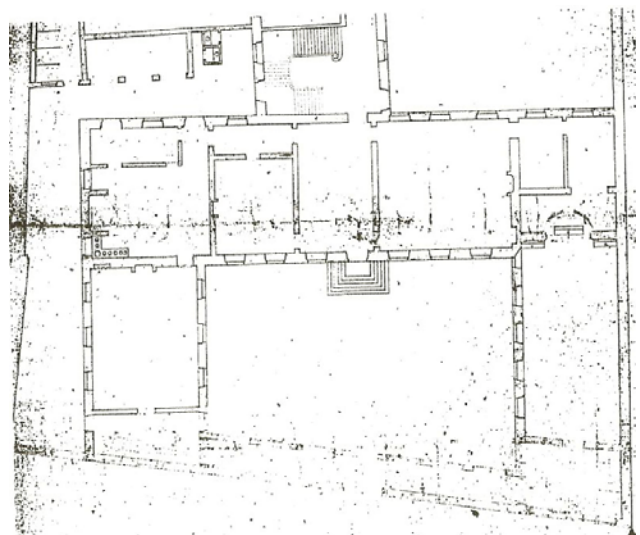
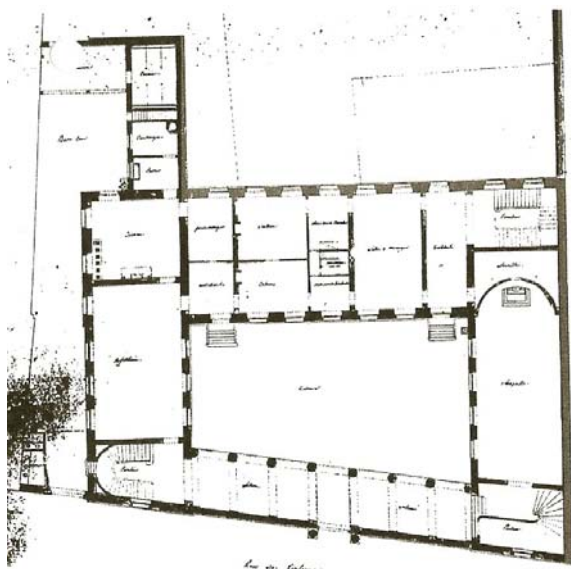
¹⁶ Van Even 1895, 597.

¹⁷ SAL. CUV. 3357; Meulemans 2004, kaart 23, 259 en 261.

In het midden van de 18de eeuw werd het college grondig verbouwd tot een symmetrisch geheel in een klassieke Lodewijk XVI-stijl¹⁸. Het ontwerp was van Leuvenaar Paul de Groodt. Het complex bestond uit een centraal poortgebouw, geflankeerd door twee dwarsvleugels.

Wat het grondplan van het verbouwde college betreft, zijn er vier 18de-eeuwse ontwerptekeningen bewaard¹⁹. Volgens welk grondplan het college uiteindelijk werd gebouwd, is niet helemaal zeker. Twee van de vier ontwerpen vertonen vrij veel overeenkomsten met het latere kazernecomplex, dat de rechtersvleugel en de achterbouw van het college incorporeerde. Waarschijnlijk werd een combinatie van beide ontwerpen gemaakt.

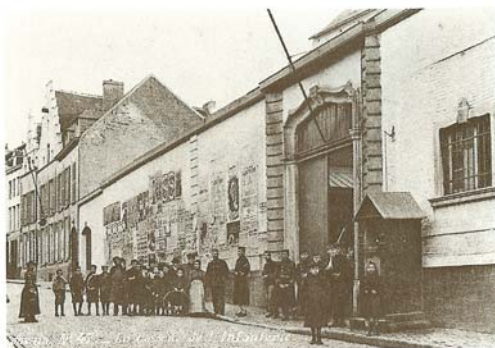
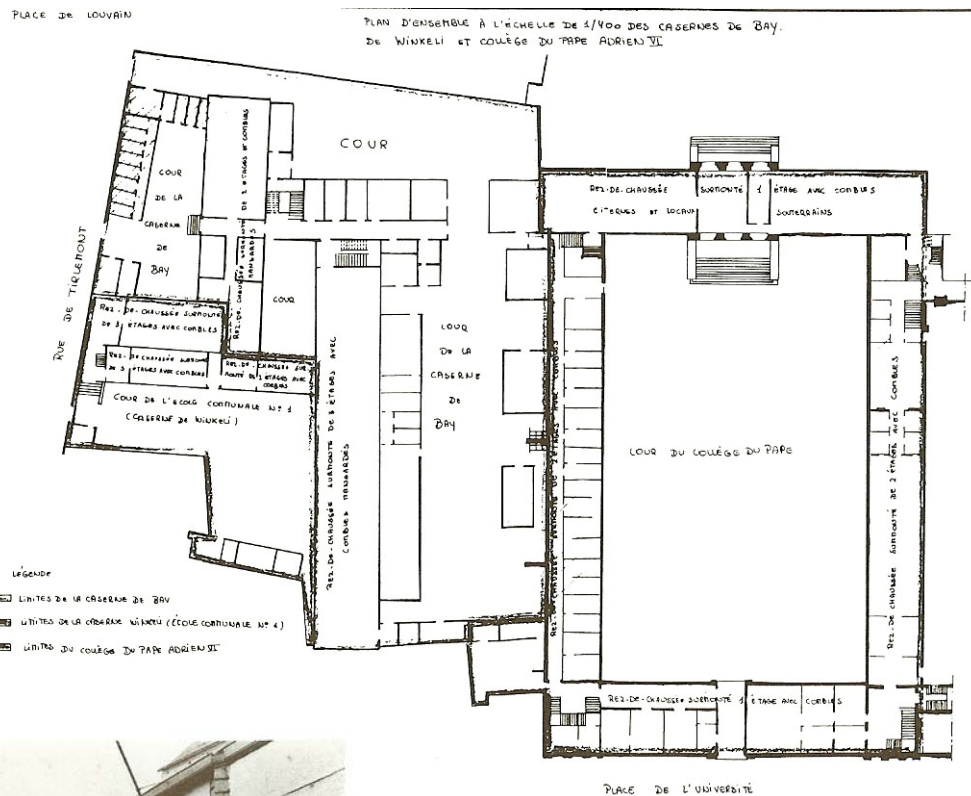

¹⁸ Zowel 1750 (Van Even 1860, 300; Schillings & Van Wijngaerden 1948, 62), 1752 (Uytterhoeven 1986, afb. 77b) als 1758 (Van Ermen 1997, 98) wordt opgegeven als verbouwingsdatum.

¹⁹ Colen & De Clerck 1990, 53.

Het nieuwe gebouw nam de plaats in van drie woningen langs de Tiensestraat, die gelegen waren tussen het college Van den Winckele en de woning *den Waeter Hondt*. Na de opheffing van de universiteit in 1797, onder Franse heerschappij, werden de linkervleugel en het centrale deel van het college afgebroken²⁰. Alleen de toegangspoort, een gedeelte van de voorgevel en de rechtervleugel, naast het college Van den Winckele, bleven bewaard. Deze collegegebouwen zouden pas in 1958 afgebroken worden. Langs de Tiensestraat werd op de plaats van de afgebroken collegegebouwen een lange blinde muur opgericht.

In de overblijvende gebouwen werd vanaf 1810 een infanterie-kazerne ingericht, waar het 10de linieregiment en de schoolcompagnie verbleven. Deze kazerne kon 750 mannen huisvesten²¹. De poort van het college werd de toegangspoort voor de kazerne. Vanaf 1873 kregen de rechtervleugel van het college de Bay en het Van Winckele college een nieuwe bestemming: de gebouwen werden ingericht als gemeenteschool n°1²². Het “*Plan d’ensemble à l’échelle de 1/400 des casernes de Bay, de Winckele et Collège du Pape Adrien VI*” toont de situatie in 1880²³.

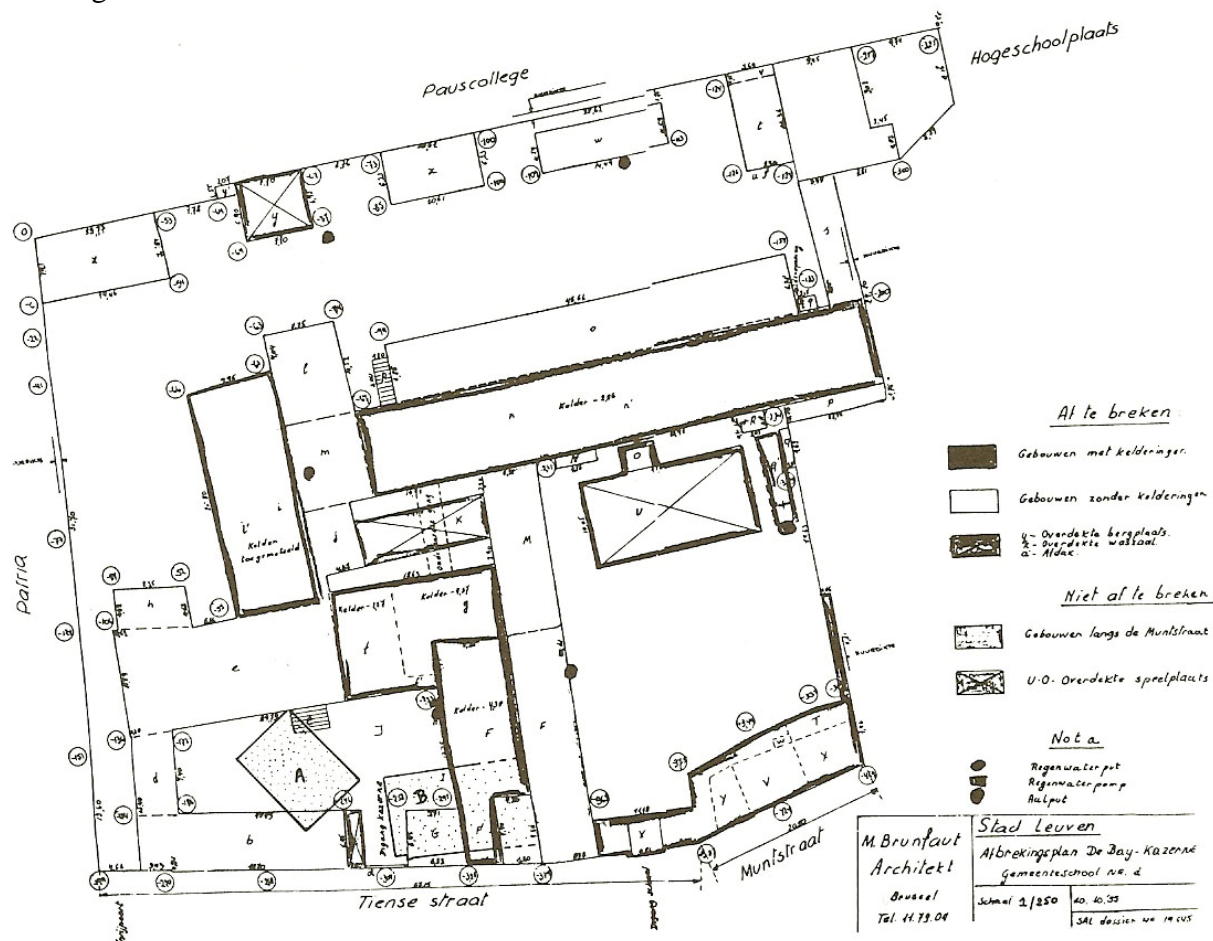
²⁰ Van Even 1895, 597.

²¹ Van Even 1895, 597.

²² SAL. MA. 3007.

²³ SAL. MA. 3007.

De kazerne en de gemeenteschool n°1 werden tijdens de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigd. De gebouwen werden in 1958 gesloopt voor de bouw van het stedelijk zwembad. Zeer interessant zijn de zgn. afbrekingsplannen die architect M. Brunfaut van de kazerne en de gemeenteschool n°1 maakte. Het eerste plan dateert van 26-2-1955 en werd getekend door landmeter Jotthier ; het tweede plan dateert van 10-10-1955²⁴. Beide plannen zijn nagenoeg identiek. Op de grondplannen wordt aangeduid welke gebouwen afgebroken moesten worden en welke behouden bleven, alsook welke gebouwen onderkelderd waren en welke niet. Het gaat om plannen op schaal 1/250, waarop alle afmetingen van de gebouwen weergegeven zijn. Bij het plan van 10-10-1955 hoort ook een inventaris met de functie van de gebouwen en de afmetingen²⁵.

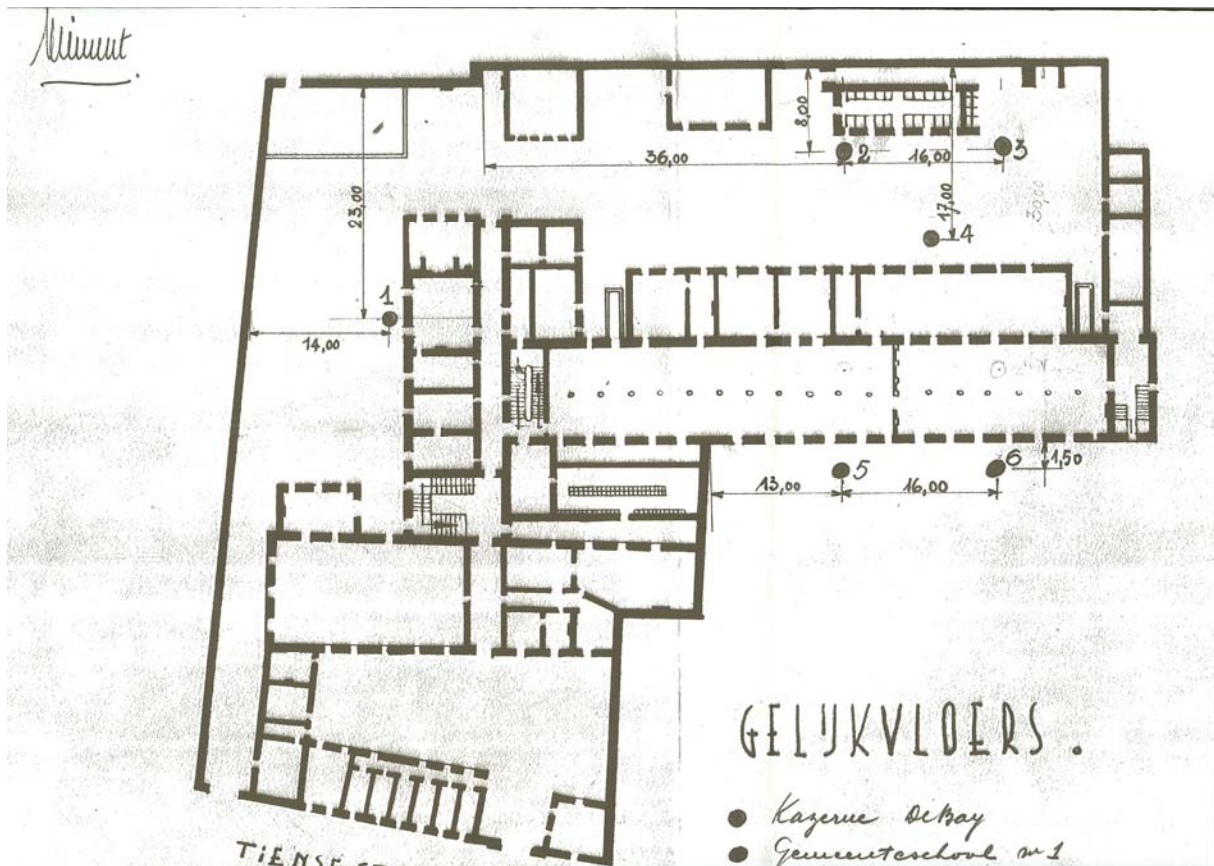
Het lastenboek van de afbraakwerken vermeldt uitdrukkelijk dat alle gebouwen moesten afgebroken worden tot op het peil van het gelijkvloers²⁶. De ontwerptekst van het lastenboek vermeldt dat het zowel om muren als om vloeren ging en dat de overwelvingen van de kelder behouden werden. Het puin van de afbraakwerken mocht in geen geval in de kelders of in de regenputten gestort worden. De aannemer van de afbraakwerken moest volgens het lastenboek ook alle nog bestaande beerputten op het terrein ruimen, ze ontsmetten met ongebluste kalk en alle uitwerpselen verwijderen.

²⁴ SAL. MA. 19.645. Indien in dit verslag sprake is van 'het plan van Brunfaut', bedoelen we het plan van 10-10-1955.

²⁵ 'Gegevens tot het berekenen van de inhoud der af te breken gebouwen van de Bay-kazernen en gemeenteschool nr. 1 te Leuven' (SAL. MA. 19. 645).

²⁶ SAL.MA.19.645.

In het stadsarchief bevindt zich nog een ander, ongedateerd grondplan van het kazernecomplex²⁷. Het gaat om een vrij recent plan: op het plan komen namelijk enkele latere aanpassingen voor, zoals de funderingen in de kelder (zie verder).

In 1988 kwamen reeds enkele muren van het college en de kazerne de Bay aan het licht bij het archeologisch onderzoek dat de stadsarcheologische dienst Leuven uitvoerde n.a.v. de bouw van het Holiday Inn-hotel²⁸.

3. Leuven: middeleeuwse stadsontwikkeling²⁹

De oorsprong van de middeleeuwse stad Leuven gaat terug tot het begin van de 11de eeuw. Op een eiland tussen de Dijlearmen bouwde Lambrecht-met-de-Baard, de eerste graaf van Leuven, een burcht. Deze versterkte nederzetting situeerde zich waarschijnlijk tussen de huidige O.-L.-V.-ter-Predikherenkerk en de Romaanse Poort. Op de oostelijke rand van de vallei ontwikkelde zich een bloeiende handelsnederzetting. De kern van deze nederzetting werd gevormd door de huidige Oude Markt, de Grote Markt en de Vismarkt. De haven, gelegen op het eindpunt van de toen nog bevaarbare Dijle, bevond zich ter hoogte van de Vismarkt. De toekenning van een marktprivilege in 1150 resulteerde in het ontstaan van een echte handels- en ambachtsstad. Rond het midden van de 12de eeuw groeide de stad zo sterk aan, dat men rond de binnenstad een cirkelvormige stenen stadswal bouwde. De eerste stadswal had een breedte van ca. 1,7m en een omtrek van ca. 2750m³⁰. Op het einde van de

²⁷ SAL. MA. 19. 645.

²⁸ Colen & De Clerck 1990.

²⁹ Provoost & Vaes 1980, 1-12; Provoost 1996, 98-114.

³⁰ De aanleg van de eerste stenen omwalling moet gesitueerd worden tussen 1156 en 1165, onder het bewind van Godfried III (Provoost 1996, 112).

12de eeuw was het gebied binnen de wal bijna volledig bebouwd. De bewoning concentreerde zich vooral rond de grote verkeersaders: de Naamsestraat, de Brusselse straat, de Mechelse straat, de Diestse straat en de Tiensestraat. Dankzij de lakennijverheid kende Leuven een zeer grote bloei en expansie tijdens de 13de eeuw. Het uitzicht van de binnenstad veranderde in deze periode ingrijpend: vanaf de 13de eeuw werden immers heel wat kloosters, hospitalen, refuges etc. gebouwd. In de 14de eeuw werd een tweede ringmuur opgetrokken met een omtrek van ca 7125m³¹. Deze stadsmuur werd afgebroken in het eerste kwart van de 19de eeuw, maar het tracé is bewaard in de huidige stadsring. In de 14de eeuw kreeg de stad echter met een ernstige crisis te kampen: sociaal-politieke onlusten, crisis in de lakennijverheid, hongersnood, de pest... Tot overmaat van ramp werd Brussel in deze periode de voornaamste hertogelijke residentie, waardoor Leuven zijn eersterangspositie verloor in Brabant. De stichting van de universiteit in 1425 en de ontwikkeling van het hophrouwen zorgden in de 15de eeuw opnieuw voor rust en voorspoed. Deze voorspoed reflecteerde zich onder andere in de architectuur: uit deze periode dateren de Sint-Pieterskerk en het stadhuis.

4. Tiensestraat

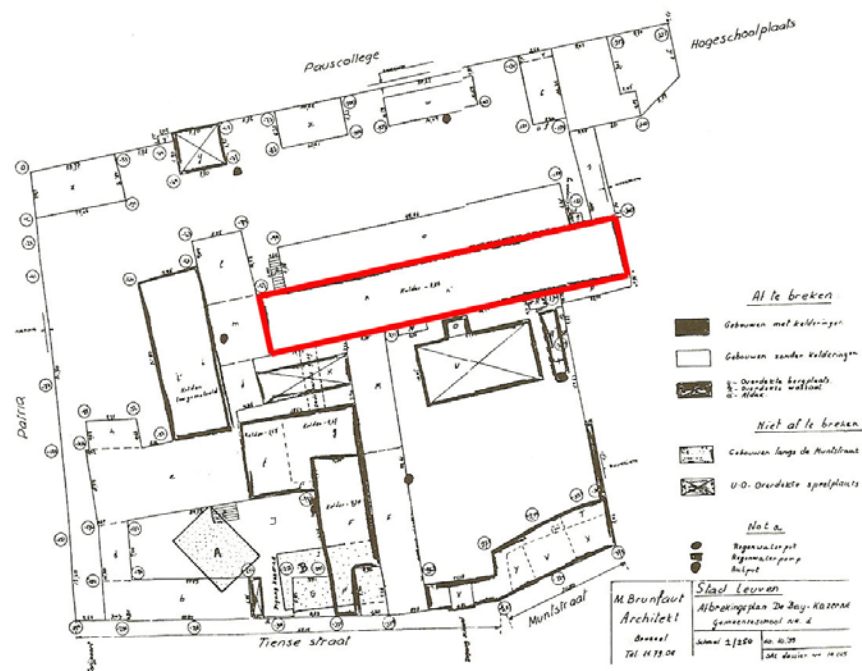
Pas in de 17de eeuw blijkt de naam *Tiensestraat* op te duiken; in oudere teksten werd deze straat stevast de *Hoelstrate* genoemd. Deze benaming verwijst naar het holle karakter van deze weg: *Hoelstrate* is een verbastering van *Hollestrate*. Volgens A. Meulemans was deze straat oorspronkelijk een voetpad dat sinds de prehistorie dwars over de heuvelkam naar de rivier liep³². Volgens deze auteur werd het voetpad na verloop van tijd een diepe holle weg door intens gebruik, zowel door mens als door dier.

³¹ De tweede stadswal was voltooid in 1363 (Provoost 1996, 113).

³² Meulemans 2004, 333.

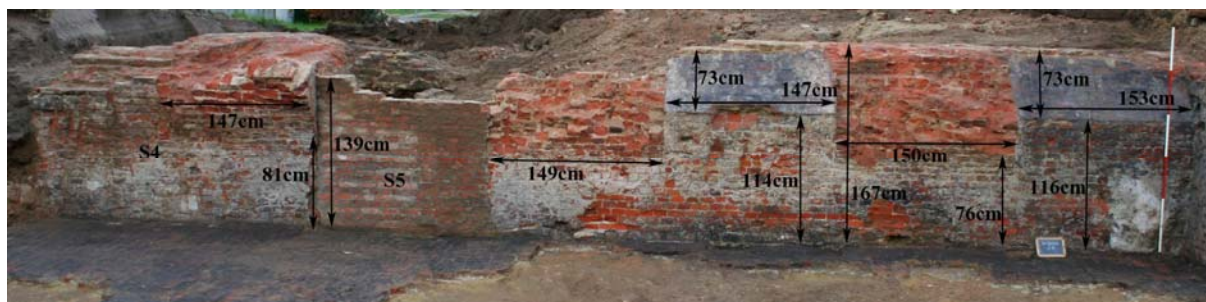
1. Kelder

Het opgravingsterrein bleek grotendeels verstoord te zijn door een grote postmiddeleeuwse kelder. Volgens het afbrekingsplan van Brunfaut had de kelder oorspronkelijk een lengte van 58,1m. De kelder wordt in het westen bijgevolg grotendeels oversneden door het huidige stedelijk zwembad. De onderzochte lengte van de kelder bedroeg 13,4m. De volledige breedte van de kelder bedroeg 8,1m.

³³ We willen Pedro Pype graag bedanken voor zijn hulp bij de determinatie van het aardewerk.

1.1. Interieur

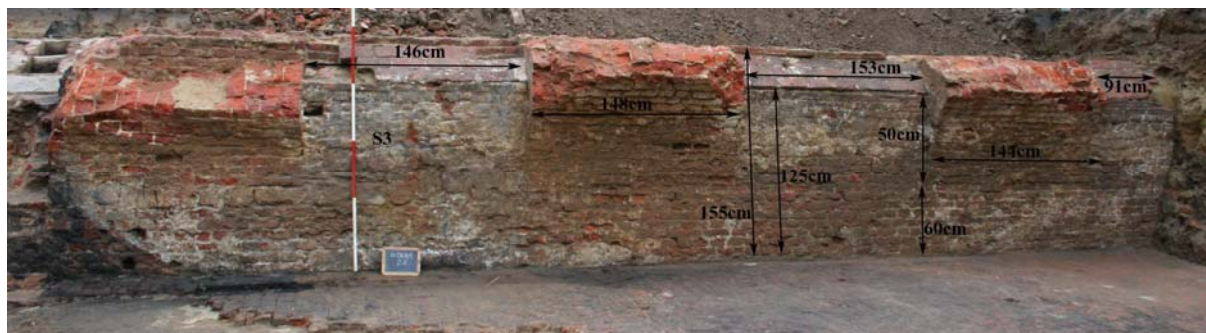

Aan noordelijke zijde kwam aan de binnenkant van de kelder een gekaleide bakstenen muur voor (S4) en aan de buitenkant een natuurstenen parement (S71). De totale bewaarde hoogte van S4 bedroeg 167cm. S4 was vrij zorgvuldig gemetseld, hoofdzakelijk met koppen (22x11x4,5/5cm) en harde kalkmortel. Een echt metselverband kon niet vastgesteld worden. Op ca 6m van de NO hoek van de kelder bleek de oorspronkelijke toegang tot de kelder volledig dichtgemetseld te zijn met vrij recente bakstenen (18x9x4cm) en cementmortel: S5. De breedte van deze dichtgemetselde toegang bedroeg 149cm; de bewaarde hoogte 139cm. Dit recente metselwerk bleek de kelder af te sluiten van de gang, die aan noordelijke zijde op de kelder aansloot (zie verder).

Aan noordelijke zijde kwamen drie bakstenen gewelfaanzetten voor, op ca. 1,5m afstand. De breedte van deze gewelfaanzetten varieerde van 147cm tot 150cm. Ook de hoogte van de gewelfaanzetten t.o.v. het vloerniveau varieerde: van 81cm (W) tot 76cm (O). Tussen de gewelfaanzetten kwamen op 1,16m van het vloerniveau zgn. afzaten voor. Het voorkomen van afzaten wees op de aanwezigheid van vensteropeningen in de noordelijke keldermuur. Ten oosten van S5 bestonden de afzaten uit schuine bakstenen vlakken met een breedte van 147cm (W) - 153cm (O) en een hoogte van 73cm. De afzaten bestonden uit zeven rijen bakstenen (21,5/22x10cm) in regelmatig verband, hoofdzakelijk strekken. Zowel aan west- als aan oostzijde kwam één verticale rij bakstenen voor. Ten westen van S5 bleek het schuine vlak van de afzaat niet meer bewaard te zijn.

Tenslotte moeten we nog vermelden dat er zich net boven het vloerniveau twee balkgaten bevonden.

Ook aan zuidelijke zijde kwam aan de binnenkant van de kelder een gekaleide bakstenen muur voor (S3). De totale bewaarde hoogte van S3 bedroeg 155cm. De bakstenen muur bestond uit 18 rijen bakstenen (22x11x4,5/5cm), hoofdzakelijk koppen, die vrij zorgvuldig gemetseld waren. Plaatselijk bleek er heel wat recuperatiemateriaal, met name onvolledige bakstenen en Balegemsteen, in de muur ingewerkt te zijn.

Op 2,93m van de ZO hoek van de kelder bleek S3 bijna volledig uitgebroken te zijn om een nieuwe toegang tot de kelder te creëren. Deze nieuwe toegang in de zuidelijke keldermuur wordt afgebeeld op het plan van Brunfaut (zie verder). De aanpassingen aan de kelder waren ingrijpend: de nieuwe toegang was immers ca. 1,5m breed. S3 bleek niet tot op vloerniveau uitgebroken te zijn: de onderste 25cm van de muur bleef bewaard. Ter hoogte van de nieuwe toegang kwam op de keldervloer een bakstenen constructie (S69) voor, die fungeerde als een

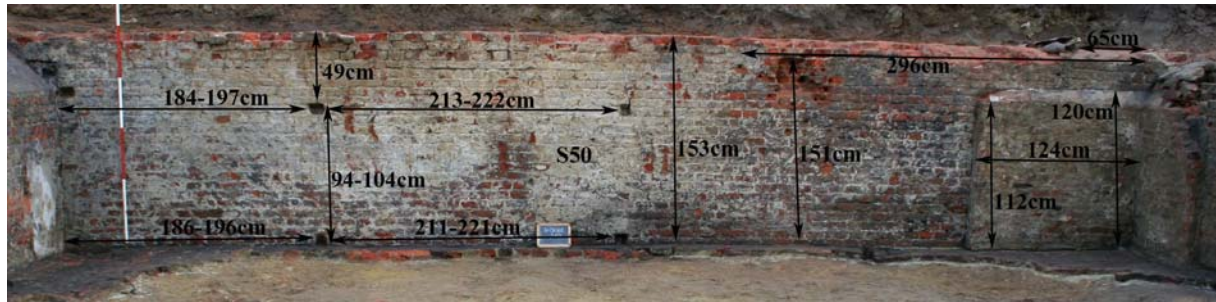
trede. S69 was opgebouwd uit recuperatiemateriaal en kalkmortel. Het oppervlak van deze trede was erg onregelmatig: de bovenkant aan de oostzijde bevond zich op 14cm van de vloer, die aan de westzijde op slechts 4,5cm van de vloer. De aanpassingen aan deze muur hebben waarschijnlijk te maken met een herbestemming van de ruimte (zie verder).

Ten westen van de nieuwe trapopening kwamen drie gewelfaanzetten voor met een breedte variërend van 144 tot 148cm. De aanzetten van de gewelven bevonden zich op ca. 60cm t.o.v. het vloerniveau. De gewelven waren opgebouwd uit zowel koppen als strekken (24x11x5cm, 23,5x12x6cm) en harde witte kalkmortel. Tussen de gewelfaanzetten kwamen op 125cm van het vloerniveau drie bakstenen afzaten voor. Ook in de zuidelijke keldermuur kwamen m.a.w. vensters voor. De breedte van de afzaten varieerde van 146 tot 153cm. De afzaten bestonden uit max. 4 horizontale rijen bakstenen (22x9,5x5cm) in regelmatig verband. Zowel aan west- als aan oostzijde kwam één verticale rij bakstenen voor. Ten oosten van de nieuwe trapopening bleken zowel het gewelf als de afzaat grotendeels verstoord te zijn. Het schuine vlak van de afzaat was niet meer bewaard; bovendien bleek de afzaat doorboord te zijn door een loden buis. Ook het oostelijk gewelf bleek grotendeels uitgebroken te zijn.

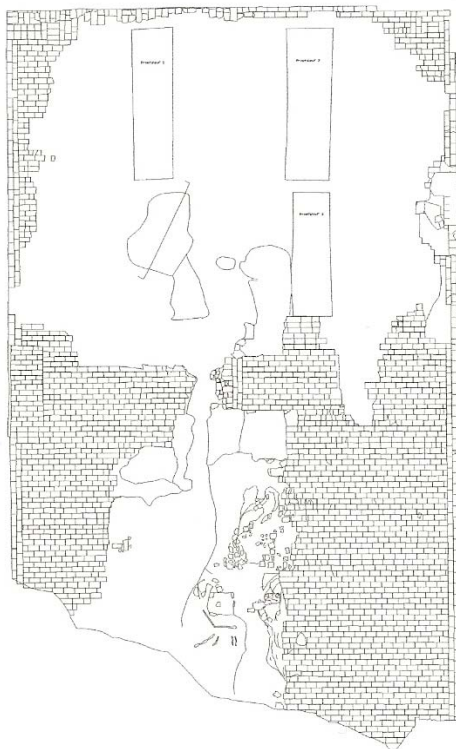
De zuidoosthoek van de kelder bleek extra verstevigd te zijn: zowel tegen de oostelijke keldermuur (S50) als tegen de zuidelijke keldermuur (S3) was een halfsteens muurtje gebouwd: respectievelijk S97 en S98. S97 had een dikte van 10cm en een breedte van 124cm. De totale hoogte t.o.v. het vloerniveau bedroeg 120cm; tot aan de onderkant van de afgeschuinde boord 112cm. Het metselwerk was volledig gekaleid. De aard van de mortel kon niet vastgesteld worden. S98 had een dikte van 9cm en een breedte van 77cm. De totale hoogte t.o.v. het vloerniveau bedroeg eveneens 120cm; tot aan de onderkant van de afgeschuinde boord 112cm. De afgeschuinde boord was grotendeels verstoord door de loden buis, die eveneens de afzaat erboven verstoorde.

S4 en S3 waren in verband gebouwd met S50. De bewaarde hoogte van deze bakstenen muur bedroeg 153cm (23 baksteenlagen); de breedte 91cm. De muur was opnieuw zorgvuldig gemetseld, zonder echt metselverband, en gekaleid tot op vloerniveau. In tegenstelling tot de noordelijke en zuidelijke keldermuur kwamen hier geen gewelfaanzetten of afzaten voor. In deze muur kwamen op regelmatige afstand twee rijen balkgaten voor: net boven het vloerniveau en op 94cm t.o.v. het vloerniveau. De afmeting van de balkgaten varieerde van 10x10cm tot 13x10cm. In deze balkgaten rustten ooit de balken die dienst deden tijdens de constructie van de kelder. Hierop rustte namelijk de houten constructie voor het metselen van het opgaand metselwerk en het bakstenen gewelf.

Op 2,96m van de ZO hoek van de kelder kwam een eigenaardige verstoring voor. Op 1,09-1,51m t.o.v. het vloerniveau bleek de muur gedeeltelijk uitgebroken te zijn. Het gaat om een vrij onregelmatige en oppervlakkige verstoring met een breedte van 40cm en een diepte van maximum 10cm. Rond deze verstoring kwamen acht gaten voor met een diameter van 3cm. Ook deze boorgaten waren vrij oppervlakkig: slechts enkele cm diep.

De bakstenen vloer van de kelder werd in overleg met het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed (Els Patrouille) en het VIOE (Dirk Pauwels) volledig handmatig opgetekend. De bakstenen (19,5x9,5x4,5cm) waren gelegd volgens een zorgvuldig patroon: de eerste twee rijen langs S4, S3 en S50 waren OW gericht; de rest van de vloer was NZ gericht. Ter hoogte van S5 bleek het vloerpatroon verstoord te zijn. De bakstenen vertoonden overal een zwarte verkleuring, behalve in het uiterste zuidwesten. Niet alleen de vloer, maar ook de muren en de binnenkant van de nieuwe kelderopening vertoonden dezelfde zwarte verkleuring. We vermoeden dat de kelder in een latere fase (gedeeltelijk) als opslagplaats voor steenkool of als bezinkput gebruikt werd.

Tussen de voegen van de vloer werd een 16de-eeuwse munt gevonden: een zgn. *brulé de 4 sols*, geslagen onder Georges van Oostenrijk (1544-1557)³⁴. Op de voorzijde komt het wapenschild van Oostenrijk-Habsburg voor, geplaatst voor een groot kruis. Het randschrift is niet meer leesbaar. Oorspronkelijk stond er GEORGIUS AB AUSTRIA EPS LEO (Georges van Oostenrijk, bisschop van Luik)³⁵. De keerzijde is zeer slecht leesbaar. Oorspronkelijk waren er drie wapenschilden afgebeeld met een soort pion in het midden, waarboven het jaartal stond. De wapenschilden verwijzen naar Loon, Franchimont en Bouillon-Luik. Op het randschrift stond

oorspronkelijk DUX BULLON COMES LOSSEN (hertog van Bouillon en graaf van Loon)³⁶. Mogelijke data zijn: 1546, 1548, 1553, 1554, 1555. Wat de interpretatie van deze munt betreft, is het duidelijk dat het om residueel materiaal gaat: een oudere vondst die in een jongere context verzeild geraakt is.

De vloer bleek in een latere fase ernstig verstoord te zijn. In de westelijke zone van de onderzochte kelder bleek de vloer in het midden over een breedte van ca. 3,4m volledig uitgebroken te zijn. De zuidgrens van de verstoring was min of meer rechthoekig: de vloer was er bijgevolg in een min of meer rechte lijn uitgebroken. In de oostelijke zone van de kelder was de vloer bijna over de volledige breedte uitgebroken. Slechts enkele baksteenrijen tegen S3, S50 en S4 waren nog bewaard. In de verstoorde

zone kwamen een aantal oppervlakkige, zeer slecht geconserveerde, funderingen voor: S11 (=S51), S12 en S13. Het gaat om min of meer rechthoekige funderingen uit harde grijze kalkmortel. Door de slechte conservatietoestand konden de absolute lengte en breedte moeilijk bepaald worden. De onderzochte lengte varieerde van 102cm tot 86cm; de breedte van 64cm tot 94cm. De diepte van deze funderingen bedroeg plaatselijk slechts 4cm.

Hoe deze funderingen precies te interpreteren zijn, blijft een vraagteken. Misschien waren er problemen met de stabiliteit van de kelder, meer bepaald van het bakstenen gewelf. Moeten ze in verband gezien worden met de versteviging van de ZO hoek van de kelder? In elk geval zijn ze een latere aanpassing aan de originele kelderconstructie. In het stadsarchief bevindt zich één (ongedateerd) plan van het kazernecomplex, waar in het midden van de kelder op regelmatige afstand pijlers voorkomen.

³⁴ Gedetermineerd door Willem Van Alsenoy (numismaat). Referentie: Mignolet 1986, PL XXXII, n° 495.

³⁵ GEORG - AB AVS - TRIA E - PS ° LEO

³⁶ DVX ° BVLLON ° COMES ° LOSSEN

In de verstoorde zone kwamen behalve recente funderingen ook enkele afvalkuilen voor. Aanvankelijk werd S70 geïnterpreteerd als een lange onregelmatige kuil met een totale lengte van 2,28m en een breedte van 1,18m. Naderhand bleek dat de eigenlijke kuil een afmeting had van 1,52m op 1,18m. Bij het couperen van S70 konden diverse lagen onderscheiden worden. Wegens tijdsgebrek kon slechts 66cm van de totale diepte in detail ingetekend en onderzocht worden. De onderzochte diepte werd handmatig ingetekend.

Niettemin kon een vrij grote hoeveelheid aardewerk gerecupereerd worden. De vulling bleek vrij vermengd te zijn: de lagen bevatten zowel laat 17de/18de-eeuws, als 19de/20ste-eeuws aardewerk. Tot het laat 17de/18de-eeuws aardewerk behoren onder andere albarello-achtige bloempotfragmenten, teilranden, een komrand met horizontale oren, fragmenten van een glazen drinkbeker... Ook enkele fragmenten van een kamerpot in Westerwald-steengoed, gedecoreerd met een applique in de vorm van twee leeuwen, behoren tot deze periode. Een fragmentje majolica uit de tweede helft van de 16de eeuw, leek residueel te zijn. Tot het recentere materiaal behoren een wandfragment Bouffoullx-steengoed, een grote hoeveelheid faïence fine, 19de-eeuwse pijpfragmentjes, fragmenten van een koffiekop en -kan, een benen tandenborstel, 19de/20ste-eeuws glas... In de vulling werd eveneens een fragment van een handspiraalboor aangetroffen.

In de oostelijke zone van de kelder werden handmatig drie proefsleuven gegraven: proefsleuf 1 en 2 dwars op S50 en proefsleuf 3 tegen de zuidkant van verstoring S51. Proefsleuf 1 en 2 hadden een lengte van ca 2,7m en een breedte van ca. 80cm; proefsleuf 3 had een lengte van ca 2,2m en een breedte van ca. 70cm. In proefsleuf 1 en 2 bevond de moederbodem zich op slechts 14-16cm t.o.v. het afgegraven niveau. In proefsleuf 3 daarentegen bleek een diepe

kuil en heel wat vermengde pakketten voor te komen (zie foto). Zowel de noordzijde als de zuidzijde van dit profiel werd in detail opgetekend.

Tijdens het machinaal verdiepen van de volledige kelderzone wilden we een beter zicht krijgen op de stratigrafie onder de vloer, alsook de aard van de verstoring. De diepte van de aan te leggen ondergrondse parking was echter een beperkende factor: de vloerplaat van de parking kwam op slechts 3,5m onder het maaiveld. Dieper dan dit niveau werd dan ook niet gegraven. Bij het verdiepen kwamen in de oostelijke zone van de kelder enkele recente betonnen funderingen aan het licht. Op 3,36m van S50 en op 3,20m van S3 bevonden zich recht tegenover elkaar twee min of meer vierkante funderingen met een breedte van 1,92m: respectievelijk S103 en S104. De diepte van S103 bedroeg 50cm. De volledige diepte van S104 kon niet vastgesteld worden, omdat deze dieper ging dan de toegestane diepte. Slechts 90cm kon onderzocht worden. Tegen de zuidkant van S104 bevond zich een kuil, die volledig gevuld was met grijze leisteelstukjes: S101. De breedte van deze kuil bedroeg 90cm. De bodem van deze kuil bevond zich op 1,36m t.o.v. het vloerniveau van de kelder.

1.2. Extérieur

Zoals eerder vermeld kwam aan de noordelijke zijde een natuurstenen parementsmuur voor: S71. In deze muur bevond zich de oorspronkelijke toegang tot de kelder. Onderzoek van het metselwerk wees uit dat deze toegang, in tegenstelling tot de zuidelijke toegang, deel uitmaakte van de oorspronkelijk constructie.

De parementsmuur was bijna volledig opgebouwd uit onregelmatige blokken Balegemsteen. Hoofdzakelijk ging het om weinig afgewerkte stukken. Plaatselijk kwamen echter ook grote rechthoekige blokken

Balegemsteen voor (73x9cm, 100x13cm), die gekenmerkt waren door een specifieke verfijningsbehouwing: zgn. *taille ancienne*. Occasioneel bleken ook enkele blokken ijzerzandsteen ingewerkt te zijn. De totale hoogte van de parementsmuur bedroeg 221cm. Aan noordelijke zijde kwamen twee vertrappingen voor: bovenaan een uitsprong met een breedte van 14cm en onderaan een uitsprong met een breedte van 19cm. Onder deze laatste uitsprong bevond zich een steenpuinniveau (64cm).

Aan de zuidelijke zijde van de kelder kwam een gelijkaardige parementsmuur voor: S14. Het westelijke deel van de muur werd volledig handmatig ingetekend (Verdieping A/profiel 3). De totale bewaarde hoogte van S14 bedroeg 2,07m. De muur vertoonde twee uitsprongen aan zuidelijke zijde: bovenaan een uitsprong van 27cm en onderaan een uitsprong van 19cm. Het bovenste niveau (22cm) bestond uit een regelmatige afwisseling van natuurstenen en bakstenen segmenten. De natuurstenen segmenten correspondeerden met de bakstenen gewelven van S3; het metselwerk (breedte: 1,06m) tussen de natuurstenen correspondeerde met de bakstenen afzaten van S3. Dit niveau was de jongste bouwphase.

In het niveau tussen de twee uitsprongen kwam een duidelijke bouwnaad voor. Deze naad was aanvankelijk vrij horizontaal, maar vertoonde ter hoogte van de jalon (foto) een opmerkelijke stijging. In het westen bevond deze naad zich op 90cm van de bovenste uitsprong; in het oosten op slechts 18cm. Het niveau boven en onder de bouwnaad kregen twee aparte spoornummers: respectievelijk S30 en S29. S30 was duidelijk een jongere bouwphase dan S29. Interessant was het feit dat deze bouwnaad zich ook weerspiegelde in de westelijke aanlegsleuf van S14 (Verdieping A/profiel 1). De naad kwam immers overeen met de grens tussen twee vullingspakketten van de aanlegsleuf: S27 en S28.

S29 bestond hoofdzakelijk uit relatief kleine blokken Balegemsteen (36x12cm, 40x14cm, 16x8cm), die weinig afgewerkt waren. Occasioneel bleken ook enkele blokken ijzerzandsteen (46x32cm, 24x30cm, 42x18cm) en bakstenen (10x5cm) ingewerkt zijn. Alle stenen waren gevat in een zeer harde witte kalkmortel. Het niveau boven de bouwnaad daarentegen, S30, was grotendeels opgebouwd uit grote blokken ijzerzandsteen (69x20cm, 68x16cm, 54x22cm, 38x20cm). Bakstenen en Balegemsteen kwamen in mindere mate voor. Ook hier waren alle stenen gevat in een harde kalkmortel.

Ook de onderste uitsprong vertoonde ter hoogte van de jalon (foto) een opmerkelijke stijging. In het westen bevond de uitsprong zich op 1,22m t.o.v. de bovenste uitsprong; in het oosten op slechts 92cm. De vertrapping, alsook het niveau daaronder, bestond grotendeels uit baksteenpuin en harde witte kalkmortel. Of deze uitsprong beschouwd moet worden als één bouwphase, was niet helemaal duidelijk. De uitsprong aan de westkant leek zorgvuldiger afgewerkt te zijn dan de hogere uitsprong aan de oostkant. De onderkant van de muur bevond zich op 69cm onder de onderste vertrapping.

De parementsmuur ten oosten van de nieuwe keldertoegang was grotendeels op dezelfde manier geconstrueerd. Dit deel van de muur werd wegens tijdsgebrek niet handmatig ingetekend. Het bovenste muurniveau (18cm) bestond grotendeels uit grote rechthoekige blokken Balegemsteen, die opnieuw gekenmerkt waren door het voorkomen van zgn. *taille ancienne*. In het middelste niveau konden opnieuw twee niveaus onderscheiden worden. Het niveau onder de bovenste uitsprong (54cm) was bijna volledig opgebouwd uit vrij kleine, onregelmatige blokken Balegemsteen. Slechts een drietal ijzerzandstenen bleken in dit niveau ingewerkt te zijn. Het niveau daaronder (26cm) bestond uit vier baksteenlagen (19x5cm, 11x5cm, 10x5cm), die vrij zorgvuldig gemetseld waren. Het ging voornamelijk om koppen, die gevat waren in een harde beigegrijze kalkmortel. Het onderste niveau van de parementsmuur bestond opnieuw uit baksteenpuin en zeer harde witte kalkmortel.

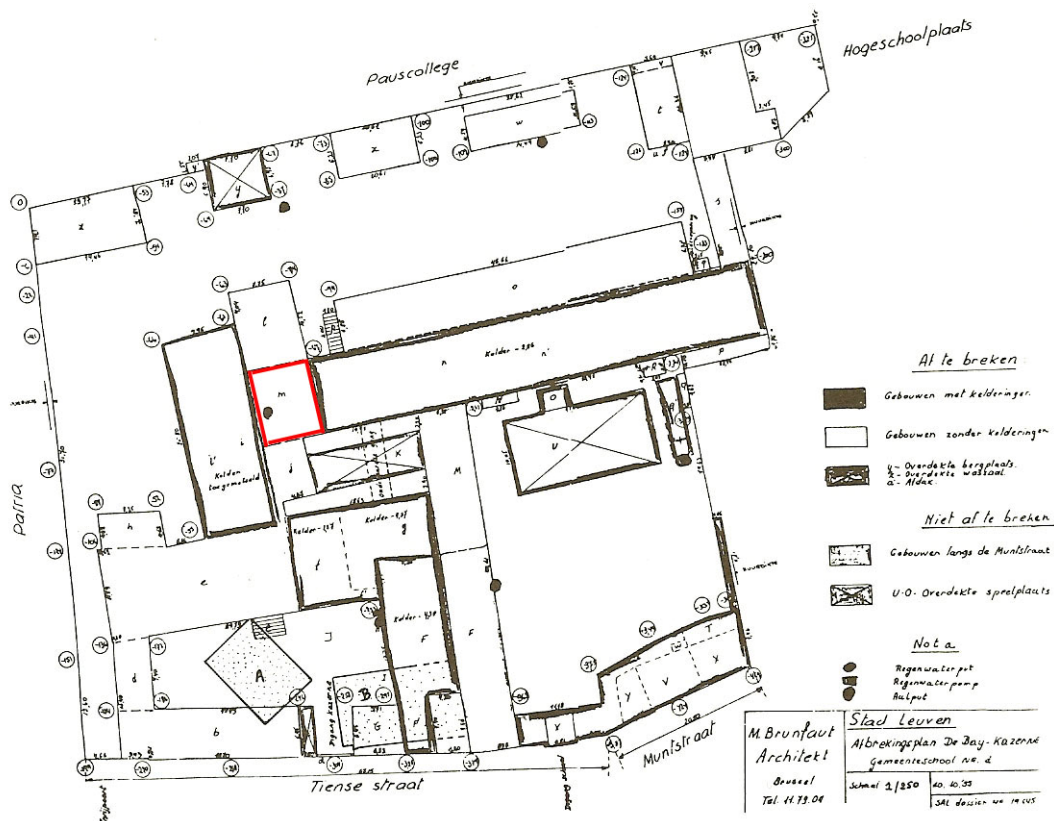
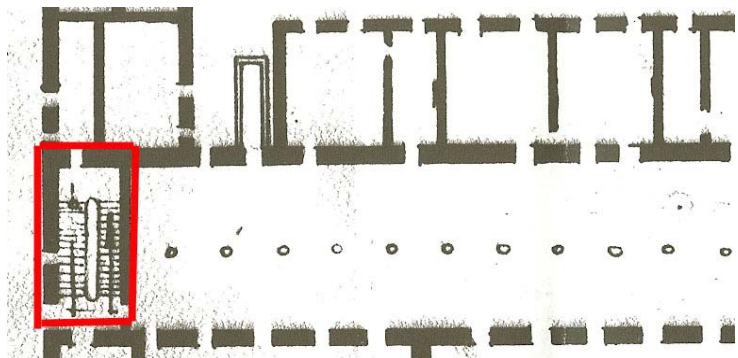

2. Zone ten oosten van de kelder

Verrassend was de vaststelling dat de zuidelijke parementsmuur S14 verder doorliep in oostelijke richting en geen hoek vormde met de oostelijke zijmuur van de kelder (S50). Het verdere verloop van S14 kon slechts gedeeltelijk onderzocht worden, vermits deze muur oversneden werd door de aanlegsleuf van de ondergrondse parking aan de oostkant van het opgravingsterrein. Tegen de oostzijde van S50 bleek eveneens een muurtje met een breedte van 29,5cm aangebouwd te zijn: S77. Deze structuur bestond uit één rij volledige, schuin liggende, bakstenen (20x11cm). Deze bakstenen waren gevat in groenbeige kalkmortel. De oostkant van het muurtje onder de schuin liggende bakstenen bleek volledig gekaleid te zijn: S107. Dit muurtje was tegen S50 gebouwd en was slechts 24,5cm breed. S107 was in verband gebouwd met S78, die tegen de noordkant van S3 en tegen de oostkant van S50 gebouwd was. S78 was grotendeels opgebouwd uit recuperatiebaksteen (23,5x11cm, 22,5x11,5cm). Zowel S78, S77 en S107 werden oversneden door de aanlegsleuf van de ondergrondse parking.

Niettemin kunnen we besluiten dat er zich ten oosten van de kelder nog een ruimte bevond. S78 vormde de zuidelijke muur van deze gekaleide ruimte, S107 de westelijke muur. Op een ongedateerd grondplan van het kazernecomplex, dat de latere situatie weergeeft, bevindt zich ten oosten van de kelder een traphal. Op het plan van Brunfaut bevindt zich ten oosten van de kelder een 'ruimte zonder kelderingen' met een lengte van 10m en een breedte van 7,75m. Verder maakt de legende geen melding van de functie van deze ruimte. In deze ruimte bevond zich volgens het plan centraal een regen- of beerput.

3. Zone ten zuiden van de kelder

3.1. Muurresten

In het uiterste westen van het opgravingsterrein kwam een vrij brede NZ georiënteerde bakstenen muur voor: S7/S8. De breedte van de muur bedroeg 39,5cm. Aanvankelijk was niet duidelijk of de muur ten noorden van S15 (S7) en de muur ten zuiden van S15 (S8) tot dezelfde muur behoorden; om deze reden kregen de twee segmenten twee afzonderlijke spoornummers. Later bleek dat het wel degelijk om dezelfde muur ging. Deze muur kon slechts gedeeltelijk onderzocht worden: in het zuiden liep de muur verder richting turnzaal en in het noorden werd ze volledig oversneden door de zuidelijke keldermuur S3/S14.

De totale bewaarde hoogte van de muur bedroeg 118cm. Het opgaand metselwerk bestond uit vier lagen bakstenen (25/25,5 x 12 x 5,5/6cm), die in zorgvuldig verband gemetseld waren: afwisselend één laag strekken en één laag koppen. De fundering, bestaande uit elf lagen bakstenen, was gemetseld in een onregelmatige afwisseling van koppen en strekken. Het baksteenformaat in de fundering was dezelfde als bij het opgaand metselwerk. Opvallend bij de fundering was het overvloedig gebruik van kalkmortel, meer bepaald zeer harde grijze kalkmortel. Naar het zuiden toe (verdieping B/profiel 2) bleek de muur minder zorgvuldig gemetseld en meer op baksteenpuin gefundeerd te zijn. Aan de oostzijde van de muur kwam één uitsprong voor van 3cm; aan westzijde kwamen minstens vier uitsprongen voor van telkens 3cm. Om veiligheidsredenen kon de westzijde van deze muur niet verder onderzocht worden. Uit het beperkte onderzoek langs deze zijde bleek evenwel dat er geen andere OW georiënteerde muren in verband gebouwd waren met deze muur.

Vermoedelijk moet deze muur in verband gebracht worden met het college De Bay. Vooreerst wordt deze muur oversneden door de kazernemuur, waaruit we kunnen afleiden dat S7/S8 ouder is. Bovendien komt het baksteenformaat van deze muur overeen met het baksteenformaat van de muren, die in 1988 door Ch. Colen en M. De Clerck met zekerheid als muren van het college konden geïdentificeerd worden³⁷. Welke functie muur S7/S8 had binnen het college, is niet duidelijk.

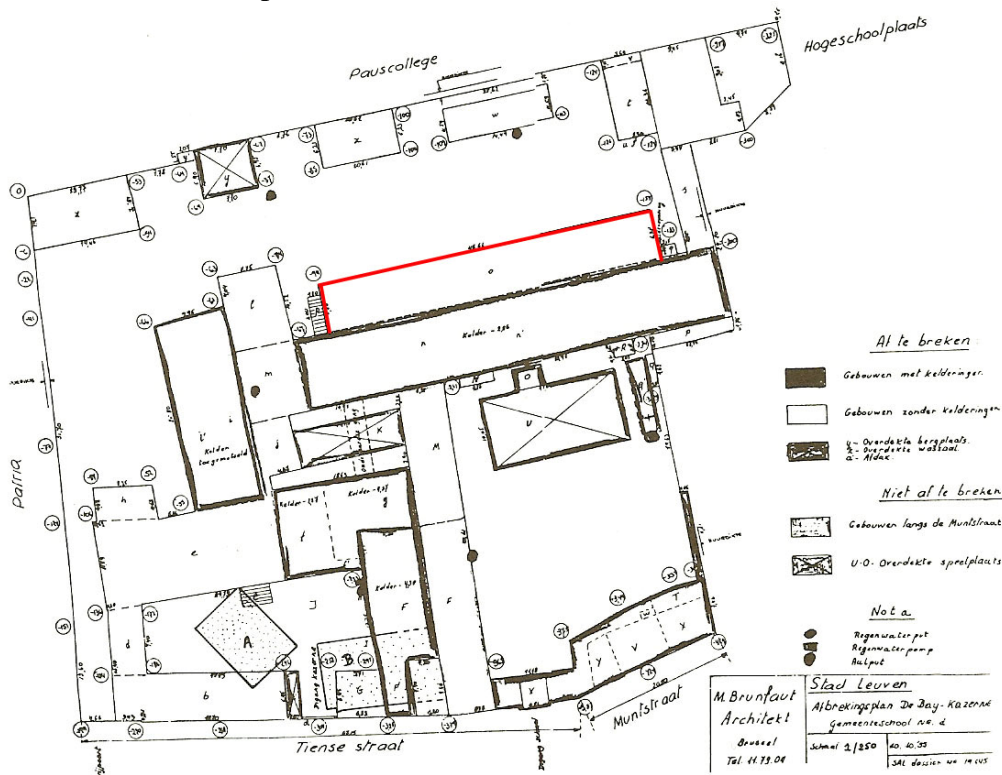
³⁷ Colen & De Clerck 1990, 77.

Ter hoogte van de oostelijke vertrapping werd muur S7/S8 oversneden door een OW georiënteerde muur: S6. Deze muur bestond hoofdzakelijk uit natuursteen, meer bepaald ijzerzandsteen, van variërend formaat (34x30x22cm/ 55x42x14cm). In mindere mate, vooral bovenaan, kwamen in deze fundering ook bakstenen voor (9,5x4,5cm, 19,5x9x4,5cm, 12,5x5cm, 11,5x7cm). De fundering was gevat in een zandige groene kalkmortellaag (9cm dik). De totale bewaarde hoogte van deze fundering bedroeg slechts 34cm. Deze structuur moet vermoedelijk geïnterpreteerd worden als een zeer oppervlakkig fundering; het leek niet om een uitbraakspoor te gaan.

Wat het verband met muur S7/S8 betreft, was het aanvankelijk niet duidelijk of muur S6 in muur S7/S8 ingewerkt was of S7/S8 oversneed. De interpretatie van S15 was dan ook cruciaal. De bovenlaag van S15 bestond uit een grotere hoeveelheid bakstenen (12,5x5,5cm, 9x4,5cm, 7x3,5cm, 12x5,5cm, 17x7,5x4cm) dan S6, waardoor de vraag rees of S6 en S15 wel deel uitmaakten van dezelfde constructie. De concentratie bakstenen en natuurstenen kreeg dan ook een apart spoornummer: S15. Na detailonderzoek kon echter besloten worden dat S15 en S6 wel degelijk tot dezelfde constructie behoorden en dat S6 S7/8 volledig oversneed. Deze oppervlakkige fundering liep verder in westelijke richting (richting zwembad). Om veiligheidsredenen kon het westelijke verloop niet verder onderzocht worden.

In de oostelijke zone van het opgravingsterrein bleek S6 verbonden te zijn met een NZ georiënteerde structuur: S47. Deze structuur kon slechts over een zeer beperkte afstand onderzocht worden: op 2,5m van de hoek met S6 was S47 namelijk uitgebroken. S47 werd gekenmerkt door dezelfde opbouw en dezelfde funderingsdiepte als S6.

Door het digitale grondplan van de opgraving op het ingescande afbrekingsplan van Brunfaut te leggen, bleek dat S6 en S49 ook tot het kazernecomplex behoorden. Tegen de zuidmuur van de kelder paalde een vrij groot gebouw met een lengte van 45,61m en een breedte van 6,85m. Aan de oostkant paalde deze constructie tegen de nieuwe trapconstructie (zie verder); aan de westkant tot bijna tegen de tweede zuidelijke kelderopening. Volgens de legende op het afbrekingsplan ging het om een 'gebouw zonder kelderingen', wat enigszins de oppervlakkigheid van de fundering verklaart. Wat de precieze functie van dit gebouw was, wordt niet vermeld op de inventaris.

Ten noorden van S6 bevond zich een vrij grote afvalkuil (breedte: 1,5m), opgevuld met zeer compacte roze kalkmortel en baksteenpuin: S10. Bij het couperen bleek dat er twee afzonderlijke vullingspakketten konden onderscheiden worden: de compacte kalkmortel concentreerde zich tegen de zuidwand van de kuil; terwijl het baksteenpuin zich eerder in het noorden van de kuil bevond. De diepte van de kuil bedroeg 90cm. S10 werd gekenmerkt door een opvallend rechtlijnige zuidgrens, parallel met S6 en een zeer onregelmatige bodem.

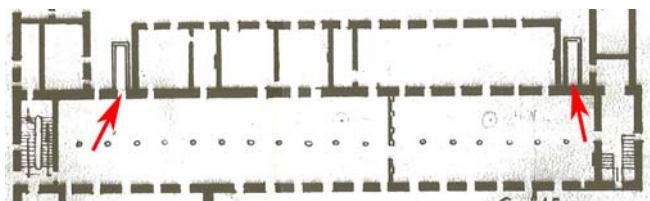

In de oostelijke zone van het opgravingsterrein bleek S10 onder S47 door te lopen. De oostgrens van deze kuil bevond zich op 1,04m van S47. Omdat het aanvankelijk niet duidelijk was of het om dezelfde kuil ging, kreeg deze kuil een nieuw spoornummer: S66. De coupe van deze kuil werd niet ingetekend, maar werd tijdens het machinaal verdiepen van deze zone wel opgemeten. De diepte van het pakket roze kalkmortel bedroeg 95cm, de diepte van het pakket losse bakstenen bedroeg nog slechts 60cm. Uit de vaststelling dat

S66/S10 onder S47 loopt, blijkt dat deze afvalkuil ouder is dan de fundering S6/S47. Vermoedelijk behoort deze kuil met bouwpuin evenwel ook tot de kazernefase.

In het westelijk deel van het opgravingsterrein bevonden zich vrij veel muurresten, die behoren tot de kazernefase.

Het uitbreken van de zuidelijke keldermuur ging gepaard met de constructie van een trap op loopniveau: S63. Deze trap komt voor op het afbrekingsplan van Brunfaut. Oorspronkelijk had deze trap een lengte van 6m en een breedte van 1,8m; centraal kwamen elf treden voor. Op een ongedateerd grondplan van het kazernecomplex bleek op 45,6m afstand van S63 een tweede trap getekend te zijn. De herbestemming van de kelder ging gepaard met een vrij grote verbouwingsfase, waarbij de kelder niet één, maar twee nieuwe toegangen kreeg aan zuidelijke zijde.

Tegen S63 was zowel aan de oost- als aan de westzijde een halfsteens muurtje gebouwd: respectievelijk S55 en S54. Deze smalle bakstenen muurtjes vormden de zijmuren van de trapconstructie. De breedte van deze muurtjes bedroeg ca. 10cm. Beide muurtjes waren op tegelvloer S62 gezet. De bewaarde hoogte van S55 bedroeg 22cm: slechts 4 baksteenlagen (20/21x10/10,5x6cm; 8,5x5cm) in regelmatig verband. In de voegen werd harde beige grijze kalkmortel aangetroffen; op de bovenste rij bakstenen kwam een cementlaagje voor. Aan de noordzijde rustte de bovenste rij bakstenen bovenop de bovenste zuidelijke uitsprong van S14. De bewaarde hoogte van S54 bedroeg 43cm: 9 baksteenlagen (18x8/8,5x5cm) in regelmatig verband. Aan de oostkant bleek deze muur gekaleid te zijn.

Ten oosten van de nieuwe trapconstructie kwam tegen de zuidmuur van de kelder een putje aan het licht: S60. Het ging om een vierkant putje met een breedte van 1m, bestaande uit vier bakstenen muren in verband (S56, S57, S58, S59). De zuidmuur van de kelder bleek geïntegreerd te zijn in de constructie: bovenop de uitsprong van S14 kwamen drie baksteenlagen voor, die in verband gemetseld waren met het bovenste niveau van de oostelijke en westelijke zijmuur van het putje. De bewaarde hoogte van de muren t.o.v. het vloerniveau varieerde: 71cm (S56), 68cm (S57), 55cm (S58). De muren waren opgebouwd uit bakstenen met formaat 18x8/8,5x4cm en kalkmortel. De muren werden bovendien gekenmerkt door de aanwezigheid van een regelmatig metselverband: afwisselend een rij strekken en een rij koppen. De oostelijke muur van het putje (S59) bleek in tegenstelling tot de andere muren grotendeels uitgebroken te zijn.

Onderaan kwam een bakstenen vloer voor: S67. Het baksteenformaat van de vloer was identiek aan de muren: 18x8/8,5x4,5cm. Deze vloer werd volledig in detail ingetekend. De vloer bleek in de zuidoostelijke hoek eveneens uitgebroken te zijn. Bij het uitbreken van deze vloer bleek zich onder S67 nog een tweede vloer te bevinden: S72 (foto). Wegens tijdsgebrek kon deze bakstenen vloer niet in detail ingetekend worden. De bakstenen van de vloer bleken opnieuw in een zeer regelmatig verband gelegd te zijn; het patroon van de bakstenen van S72 week evenwel af van het patroon van S67. Tussen de voegen en bovenop de bakstenen kwam vrij harde groenbeige kalkmortel voor. Deze vloer leek aan oostelijke en westelijke kant niet uitgebroken te zijn, waardoor we vermoeden dat deze vloer oorspronkelijk eveneens deel uitmaakte van S60.

Wat de vulling van S60 betreft, konden twee opvullingspakketten onderscheiden worden. Het bovenste pakket (laag 1) bestond uit een vrij losse zwarte vulling met vrij veel baksteenfragmenten, mortelbrokjes, bot... Deze vulling werd bemonsterd. Naar onderen toe werd de vulling iets compacter. In deze laag werd overwegend laat 19de/begin 20ste-eeuws materiaal aangetroffen. Tot de vondsten behoren onder andere fragmenten faïence fine, een fragment van een 19de-eeuwse inktfles, fragmenten in art deco-stijl, pijpekopjes, een nokfragment van een Boomse dakpan. Een fragmentje majolica, laat 16de/vroeg 17de eeuw, moet als residueel materiaal beschouwd worden. In dit vullingspakket werd eveneens een vierkant putdeksel aangetroffen. Het onderste pakket (laag 2) bestond uit een compacte zwarte vulling. Laag 2 bevatte beduidend minder materiaal dan laag 1.

Tegen de zuidmuur van S60 kwam een onregelmatige concentratie kalk voor: S61. Deze concentratie had een lengte van 55cm en een breedte van 63cm. Het spoor werd gecoupeerd, maar niet in detail ingetekend. De diepte van dit spoor bedroeg 20cm. De kalk werd bovendien bemonsterd.

Op de zuidelijke uitsprong van S14 werden enkele bakstenen in regelmatig verband aangetroffen: S68. Deze structuur had zeer veel overeenkomsten met S17, zowel wat betreft het baksteenformaat als de kalkmortel. Het formaat van de bakstenen bedroeg 20,5x9,5x5cm, tussen de voegen kwam een groene zandige kalkmortel voor. Opnieuw bleken de bakstenen ingebed te zijn in een dun laagje groen zand.

Ondanks de overeenkomsten, is het niet duidelijk of beide structuren identiek zijn. S17 bevindt zich immers binnen de grote oppervlakkige constructie ten zuiden van de kelder en moet mogelijk geïnterpreteerd worden als een restant van de vloer. S17 zou dan gelijktijdig zijn met S6/S47. S68 bevindt zich volgens de grondplannen van het kazernecomplex buiten dit gebouw. Op de plaats van S68 kwam volgens de plannen geen gebouw voor. Niettemin lijkt ook S68 geïnterpreteerd te moeten worden als een restant van een vloertje.

In de zuidelijke zone van het opgravingsterrein kwam een gootje/riooltje voor, dat slechts gedeeltelijk kon onderzocht worden. De structuur liep in zuidelijke richting immers verder, richting turnzaal. Het gootje was opgebouwd uit twee zijmuren (S48 en S49) en een bakstenen bodem (S99). De zijmuren waren opgebouwd uit vrij recente bakstenen (22x11,5x5cm) en vrij zachte beige kalkmortel. De structuur bleek in het noorden uitgebroken te zijn en afgesloten door baksteenpuin (S100). Boven de bakstenen bodem kwam een losse, zwarte vulling voor, waarin vrij veel recente glasfragmenten alsook faïence fine (late 19de/begin 20ste eeuw) voorkwamen. De vulling werd bemonsterd.

In het uiterste zuiden van het opgravingsterrein werd de noordelijke muur van een structuur aangetroffen: S74. Deze structuur had bovenaan een lengte van 3,84m, onderaan een lengte van 3,56m, een breedte van 75cm en een hoogte van 2,02m. Aan westelijke zijde vertoonde de muur bovenaan een uitsprong van 28cm. S74 kon om veiligheidsredenen slechts gedeeltelijk onderzocht worden: de structuur liep immers verder in zuidelijke richting, richting turnzaal. S74 werd onderzocht tot op 2,3m van de turnzaal. Uit het aanvullend onderzoek bleek dat zowel aan oost- als aan westzijde een aanzet van een bakstenen gewelf voorkwam: respectievelijk S105 en S106.

S74 was bijna volledig opgebouwd uit blokken natuursteen, meer bepaald 17 lagen Balegemsteen. De natuurstenen waren gekenmerkt door verschillende formaten en de aanwezigheid van verfijningsbehouwing. Ook de binnenkant van S74 bleek uit natuursteen te bestaan. S74 was bijgevolg een massieve natuurstenen muur en geen parementsmuur. Bovenaan was S74 opgebouwd uit drie lagen volledige bakstenen (19x9x4,5cm, 25x12x6,5, 25x11,5x6cm) en harde beige kalkmortel. Deze bakstenen maakten waarschijnlijk deel uit van het bakstenen gewelf. De breedte van S74 (75cm) suggereert dat er zich boven het overwelfde niveau zeker nog één of meerdere niveaus bevonden.

Op 61cm van de bovenkant en op 1,36m van de oostrand van de muur kwam een opening voor met een breedte van 65cm en een lengte van 1,35m. Uit het onderzoek bleek dat de opening tot de oorspronkelijke constructie behoorde en geen latere aanpassing was. Het onderste niveau van deze opening was tevens de onderkant van S74. Onderaan bevond zich enkel nog 6cm steenpuin; daaronder bevond zich de moederbodem (tertiair zand). Boven de opening kwam een segmentboog voor, opgebouwd uit diagonale rijen bakstenen (23,5x5,5cm, 23x5cm): 9 rijen aan de oostkant en 8 rijen aan de westkant. Deze boog had een breedte van 75cm en een hoogte van 46cm.

Op afgegraven niveau kwam ten noorden van S74 een scherp afgelijnd spoor met een breedte van 33cm voor, gekenmerkt door een donkergrijze zandige vulling: S76. Dit grondspoor bleek even diep te zijn als de onderkant van S74. Het gros van het aardewerk uit dit spoor dateerde uit de 16de/17de eeuw. Enkele vondsten, zoals een fragment van een flessenhals, dateerden uit de 19de eeuw. Dit spoor bevatte bovendien twee munten, die eveneens uit de 19de eeuw dateerden. Het gaat om twee zeldzame exemplaren: twee zilveren 1Fr. van Leopold I (1849-1850)³⁸.

Hoe S74 geïnterpreteerd moet worden, is absoluut niet duidelijk. De onderzochte muren maakten in elk geval deel uit van een rechthoekige of vierkante structuur, die zich verder naar het zuiden uitstrekte. Het massieve karakter van S74 wijst in de richting van een indrukwekkend gebouw. Het was zeer moeilijk te zien of S74 aan de westkant al dan niet uitgebroken was. Mogelijk strekte deze structuur zich verder naar het westen uit. Dit zou verklaren waarom gewelfaanzet S106 niet correspondeerde met de westelijke rand van S74.

³⁸ Gedetermineerd door Willem Van Alsenoy. Vergelijkingsmateriaal: Histoire de la Numismatique et de la Monnaie en Belgique (<http://users.skynet.be/sky03271/pag1011.html>).

Ook de grote, zorgvuldig geconstrueerde, opening in de noordmuur van de structuur blijft vragen oproepen. Wat is de functie van deze opening? Moet de structuur geïnterpreteerd worden als een overloop of een beerkelder en is de opening een soort afvoergat? Eigenaardig is ook het feit dat deze structuur zonder twijfel in de 19de eeuw te dateren is, maar nergens voorkomt op de grondplannen van het kazernecomplex. Maakte deze structuur geen deel uit van het kazernecomplex?

3.2. Grondsporen

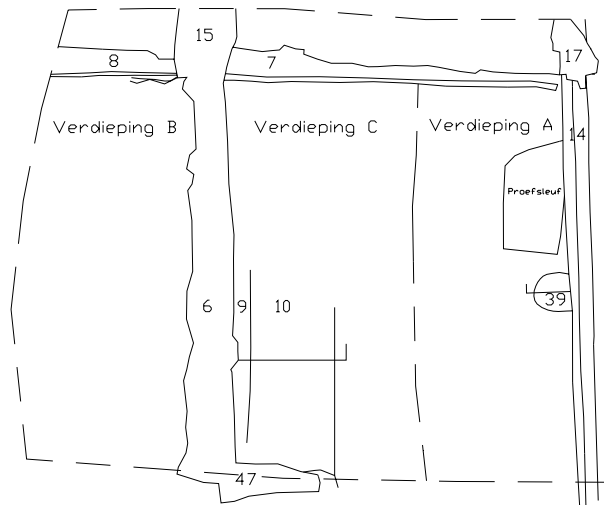
De zuidelijke parementsmuur S14 oversneet een cirkelvormig spoor, dat waarschijnlijk geïnterpreteerd moet worden als een paalkuil: S39. De onderzochte lengte bedroeg 68cm; de breedte 63cm. Het spoor werd gecoupeerd en in detail ingetekend. De paalkuil werd gekenmerkt door een zwak lensvormige bodem. De diepte van de kuil bedroeg 29cm. Het bovenste pakket (20cm) bestond uit bruine zandleem met houtskool- en baksteenspikkels, kleine mortelfragmentjes en kiezeltjes. Onderaan de kuil kwam eerder bruinigrijze zandleem voor met grotere fragmentjes houtskool, kalkmortel- en baksteenspikkels. De onderste vulling was opvallend losser dan het bovenliggende pakket. In de vulling werd een fragment *Langerwehe* met radstempelversiering gevonden, alsook een rand van een kookpot. Op basis van deze vondsten kon de paalkuil in de 14de eeuw gedateerd worden. Andere paalkuilen uit deze periode zijn niet aangetroffen.

3.3. Stratigrafie

De zuidelijke zone van het opgravingsterrein werd gefaseerd opgegraven: eerst werd het westelijke deel ('Verdieping A-B-C') onderzocht. Daarna werd de oostelijke zone van het terrein ('Verdieping E-F-G') op analoge wijze onderzocht.

3.3.1. Verdieping A-B-C

Om meer inzicht te krijgen in de bodemopbouw, werden twee zones volledig machinaal verdiept: de zone ten zuiden van keldermuur S3/14 (verdieping A), alsook de zone ten zuiden van muur S6 (verdieping B). De tussenliggende zone (verdieping C) werd na het intekenen van alle profielen eveneens volledig verdiept met de kraan.

Verdieping A was een zone met een lengte van 6,95m en een breedte van 2,7m. Door het machinaal verdiepen van deze zone wilden we niet alleen informatie krijgen over de opbouw van de bodem, maar ook over de diepte en de opbouw van de zuidelijke keldermuur S3/S14 alsook de diepte van de bakstenen muur S7/S8. In verdieping A werden drie profielen handmatig ingetekend: profiel 1 (S7/S8), profiel 2 (zuidzijde van verdieping A) en profiel 3 (S14).

Verdieping A/profiel 1

Profiel 1 werd volledig handmatig ingetekend. Dit profiel leverde heel wat interessante gegevens op. Vooreerst bleek dat de aanlegselef van parementsmuur S14 uit drie verschillende vullingspakketten bestond. Aanvankelijk konden er slechts twee onderscheiden worden (S27 en S28), maar bij detailonderzoek bleek zich bovenaan nog een aparte vulling te bevinden (S37). S37 was een vrij vermengde lichtbruine leemvulling met vrij veel baksteen- en mortelfragmentjes (36cm). Een fragmentje hoogversierd aardewerk (13de/14de eeuw) moet beschouwd worden als residueel materiaal. Het jongste aardewerk dateert uit de 17de eeuw. S27 was een zeer losse donkerbruine vulling met minuscule baksteenfragmentjes, kalkmortel- en houtskoolspikkels (53cm). Deze vulling bevatte zowel aardewerk uit de late 16de/17de eeuw, als uit de 18de eeuw. S28 tenslotte was het onderste vullingspakket van de aanlegselef: een lichtbruine lemige vulling met opvallend minder inclusies dan S27 (38cm). De bovenkant van deze laag

correspondeerde met de bouwnaad in S14 (zie boven). In S28 werd een haakoor van een grape uit de 14de eeuw aangetroffen, eveneens te interpreteren als residueel.

Het profiel leverde ook meer gegevens op over de opbouw en de diepte van muur S7/S8 (zie beschrijving S7/S8). De laag net onder de muur (laag 2) bevatte zeer weinig scherven, die een *terminus post quem* konden opleveren voor de datering van S7/S8. Tot de vondsten van laag 2 behoort onder andere een fragmentje *Langerwehe* met radstempelversiering, te dateren in het tweede kwart van de 14de eeuw. Het onderste pakket (laag 4) bevatte eveneens vrij weinig aardewerk. Het kleine aantal gerecupereerde scherven lijkt evenwel in 14de eeuw te dateren. Deze laag bevatte Maaslandse waar, *Langerwehe*-steengoed, vrij veel reducerend aardewerk (zowel randen als wandfragmenten), in mindere hoeveelheid oxiderend aardewerk en één fragment handgevormd aardewerk met witte vershraling.

Verdieping A/profiel 2

Het zuidprofiel van verdieping A werd eveneens volledig handmatig ingetekend. Interessant was de vaststelling dat zich in dit profiel een grote afvalkuil met een breedte van 2,8m bevond. Deze kuil was in grondvlak zeer moeilijk af te lijnen. De volledige diepte van deze kuil bedroeg 94cm. In deze kuil bevonden zich verschillende opvullingslagen, waaronder een omvangrijk pakket baksteenfragmenten (laag 12) tegen de westelijke wand. Alle lagen bleken te dateren in de late 16de/17de eeuw. Omwille van de hoge vondstdichtheid werd de rest van deze kuil volledig handmatig verdiept.

In één van de lagen op de bodem van de kuil (laag 14) kwamen negen rekenpenningen aan het licht³⁹. In de laag daarboven (laag 13) werd een tiende rekenpenning gevonden. Het gaat om cirkelvormige metalen schijfjes, die grote overeenkomsten vertonen met munten. Deze penningen hadden echter geen enkele betaalwaarde; ze werden gebruikt bij het rekenen. In de 16de eeuw rekende men nog niet met Arabische cijfers zoals nu, maar nog steeds met Romeinse cijfers: I (1), V (5), X (10), L (50), C (100), D (500), en M (1000). Bij het maken van ingewikkelde berekeningen, maakte men gebruik van speciale telborden. Op deze borden kwamen vier horizontale lijnen of groeven voor boven elkaar: de onderste lijn stond voor de eenheden, de tweede lijn voor de tientallen, de derde lijn voor de honderdtallen en de vierde lijn voor de duizendtallen. Op elke regel werden zoveel rekenpenningen gelegd als nodig om een bepaald getal te kunnen uitdrukken. Om bijvoorbeeld het getal 19 te kunnen vormen, legde men vier penningen op de eerste lijn (4xI), één penning tussen de eerste en tweede lijn (1xV) en één penning op de tweede lijn (1xX). Bij optelsommen werden nieuwe penningen toegevoegd, bij aftreksommen werden penningen weggenomen.

Het rekenbord bestond reeds bij de Romeinen. Deze gebruikten onder andere kiezelsteentjes i.p.v. rekenpenningen. Onze term *calculatie* is trouwens afgeleid van het Latijnse woord voor kiezelsteen (*calculus*). Door de opbloeiende handel werd het telbord vanaf het einde van de 13de eeuw opnieuw geïntroduceerd. Aanvankelijk werd het vooral gebruikt door geestelijken, ambtenaren en handelaars. Door de invoering van nieuwe rekenmethodes met Arabische cijfers, raakte het systeem rond 1600 in onbruik.

³⁹ De tien rekenpenningen werden gedetermineerd door Willem Van Alsenoy.

Eén van de rekenpenningen is uitzonderlijk goed bewaard: zowel beeldenaar als randschrift zijn aan beide zijden nog goed leesbaar. Op de beeldenaar aan de voorkant is de buste van Keizer Karel afgebeeld⁴⁰. De keizer wordt gelauwerd afgebeeld, met het gezicht naar links gekeerd. Op het randschrift staat CAROLVS. V. AVGUSTUS . IMP(erator) . HISPAIA . REX. Tussen REX en CAROLVS komt een lelie voor: het muntteken van Brugge, wat erop wijst dat deze penning geslagen is in Brugge.

Op de beeldenaar op de keerzijde wordt de dubbele keizerlijke adelaar afgebeeld, die het wapenschild van Karel V op de borst draagt. Op het randschrift staat

GECT (jeton) . DES . M(onsieur) . D'HOSTEL . DE . LEPERE 1540.

Bij twee andere rekenpenningen komen op de beeldenaar de letters T H(eo) S voor, wat betekent: 'bedienende Gods naam'. Op het randschrift komt SOLA MISERIA CARET INVIDIA voor, wat betekent: de ellende alleen ontbeert afgunst. Op de keerzijde van beide penningen wordt op de beeldenaar een kroontje afgebeeld, boven twee gekruiste laurierstokken (of wijnranken) waaraan de tekens van het Gulden Vlies gehecht zijn. Aan de linkerzijde van de vuurslag komt de letter T voor; aan de rechterkant de letter G⁴¹. Op het randschrift komt NOSCE TE IPSUM ET RESPICE FINEM, wat betekent: 'ken uzelf en denk na over het einde'. Een derde penning hoort tot hetzelfde type, maar is minder goed bewaard.

Twee andere rekenpenningen behoren tot een derde type⁴². Op de beeldenaar op de voorzijde komen drie Franse lelies en drie kroontjes rond een bloem voor. Op de keerzijde wordt op de beeldenaar de rijksappel in een dubbele driepas afgebeeld. De rijksappel van het Heilig Romeinse Rijk is een (gouden) bol met een kruisje erbovenop, die de wereld symboliseert. Het gaat om een machtsymbool, dat enkel voorbestemd was voor keizers en koningen. De randschriften aan beide zijden zijn niet duidelijk leesbaar.

De rekenpenning uit laag 13 hoort eveneens tot dit type. Ook hier waren de randschriften niet echt duidelijk.

De drie overige penningen uit laag 14 zijn zeer slecht bewaard: randschrift noch beeldenaar zijn leesbaar.

⁴⁰ Referentie: Dugniolle 1876, 93.

⁴¹ Referentie: Dugniolle 1876, 238. Van Mieris 1732, 385 n°4. Bij Van Mieris wordt dit type gedateerd in 1506.

⁴² Referentie: Mitchiner 1988, 377.

Behalve rekenpenningen bevonden zich in laag 14 ook drie volledige (smeed)ijzeren sleutels van verschillend formaat. De grootste sleutel (lengte: 9,2cm) is waarschijnlijk afkomstig van een deurslot; de twee kleinere sleutels (lengte: 5,5cm) eerder van kisten of hangsloten. Enkele koperen kokertjes, die onderaan in een punt uitlopen, zijn te interpreteren als nestels. Deze kokertjes werden bevestigd aan het uiteinde van leren rijgveters en koordjes. Aanvankelijk werden nestels gebruikt om het rijden te vergemakkelijken en het uitrafelen tegen te gaan, maar later kregen ze een louter decoratieve functie.

Deze laag bevatte ook een groot aantal kopspeeldjes en nagels.

In deze afvallaag werd ook een grote hoeveelheid aardewerk aangetroffen, daterend uit het einde van de 16de eeuw/begin 17de eeuw. Het gaat hoofdzakelijk om kook- en drinkgerei, waaronder een zeer groot percentage witbakkend aardewerk. Tot deze categorie behoort een kan in witbakkend aardewerk, die quasi volledig *in situ* aangetroffen werd. Dit exemplaar was echter in heel slechte staat en viel na lichting bijna volledig uit mekaar. Alle aanwezige stukjes werden echter gerecupereerd, zodat de kan opnieuw geplakt kan worden. Bij de vondsten bevinden zich ook enkele fragmenten van een komfoor, een volledig zalfpotje in roodbakkend aardewerk en fragmenten van een zalfpotje in majolica. Een fraaie vondst was een bijna volledige steengoedkan (Raeren) met een peervormig lichaam, een korte brede hals, een vlakke standvoet en licht “getijgerd” zoutglazuur. De hoogte van dit exemplaar is 17,9cm.

Ook de glasfragmenten die in deze laag gevonden zijn, zijn bijzonder interessant. Drie groengetinte fragmenten zijn waarschijnlijk afkomstig van zgn. Berkemeiers⁴³. Deze lage bekers zijn één van de meest voorkomende drinkglazen in de (late) 16de/17de eeuw. De bekers worden gekenmerkt door een trechtervormige cuppa bovenaan en een cilindervormige, lichtjes uitstaande, schacht onderaan. Op de schacht komen twee rijen naar boven gerichte puntnoppen voor; op de overgang tussen schacht en cuppa komt glasdraad voor. Onderaan komt een gekartelde, opgestoken voetring voor.

⁴³ Referentiemateriaal: De Bleser 1991, 235, afb.8-10. Gelijkaardige noppen komen ook voor op zgn. koolstronkglazen (Kottman 1999, 1016-1017).

In laag 13, net boven laag 14, werd eveneens eind 16de/17de-eeuws materiaal aangetroffen. Het aardewerk uit deze laag was zeer gelijkaardig als het aardewerk uit laag 14. Interessant was de vondst van een prachtig fragment kleurloos glas, mogelijk afkomstig van een kelkglas. Het fragment heeft een ronde voet met een buitendiameter van 5,1cm en een hoge holle stam met een lengte van 10,5cm en een binnendiameter van 2,5cm. Op de overgang van de stam naar de cuppa is het fragment afgebroken. De stam wordt gekenmerkt door het voorkomen een verticaal ribbelpatroon. Dit patroon komt ook op de voet voor.

Laag 12, die grotendeels uit baksteenpuin bestond, bevatte eveneens scherven uit het einde van de 16de/17de eeuw. Laag 16, de bovenste opvullingslaag, leek iets jonger te zijn: het materiaal dateert uit het midden/einde van de 17de eeuw.

De afvalkuil oversneed heel wat ophogingslagen en was lichtjes ingegraven in een laag uit de tweede helft van de 12de/13de eeuw (laag 7). Het betrof een homogene laag bruine zandleem met vrij veel kiezels en relatief weinig andere inclusies. In deze laag werden enkele fragmentjes Maaslandse waar aangetroffen, waaronder een fragmentje met radstempelversiering. Daarnaast bevatte deze laag ook enkele blokvormige randen en een omgeslagen, lichtjes afgeronde rand van zgn. kogelpotwaar, te dateren in de tweede helft van de 12de/13de eeuw. Deze laag werd oversneden door een 14de-eeuwse laag (laag 5), die doorliep in profiel 1 (laag 4).

Uit profiel 2 blijkt dat dit terrein in de tweede helft van de 12de/13de eeuw bouwrijp gemaakt is. Nederzettingssporen uit deze periode werden nergens op het terrein vastgesteld. Uit profiel 1 blijkt dat het terrein in de 14de/15de eeuw met meer dan 60cm opgehoogd werd. Uit deze periode werden zeer weinig bewoningssporen vastgesteld: slechts één paalkuil. Vanaf de tweede helft van de 16e/17de eeuw wordt het terrein grondig verstoord. Niet toevallig valt deze periode min of meer samen met de oprichting van het college De Bay.

Verdieping A/Profiel 3

Om een beter inzicht te krijgen in de opbouw van parementsmuur S14, werd besloten het deel ten westen van de nieuwe toegang volledig handmatig in te tekenen. De kenmerken van deze muur werden hierboven reeds beschreven.

Ten zuiden van S6 werd de zone eveneens volledig machinaal verdiept: verdieping B. Het betrof een zone met een lengte van 6,9m en een breedte van 2,9m. Bedoeling was een zicht te krijgen op de diepte van S6, de diepte van het zuidelijke deel van S7/8 en de opbouw van het terrein. Slechts één profiel, het noordprofiel, werd volledig handmatig ingetekend; het profiel onder S7/8 werd gefotografeerd.

Verdieping B/ Profiel 1

De lagen uit dit profiel bevatten vrij weinig determineerbare scherven. De laag onder natuurstenen muur S6, laag 2, bevatte zowel aardewerk uit de late 16de/17de eeuw als uit de late 17de/18de-eeuw. Een fragmentje *Siegburg* was beduidend ouder; een oor uit Bouffioulx-steengoed jonger. Deze laag bevatte eveneens een dubbele mijt, vermoedelijk te dateren rond het midden van de 15de eeuw⁴⁴. Op de voorzijde komt op de beeldenaar een gevierendeeld schild voor. Op de keerzijde wordt een kort kruis afgebeeld, geklemd tussen twee schilden. Laag 4, eveneens onder S6, bevatte net als laag 2 fragmenten uit de late 16de/17de eeuw. Ook deze laag bevatte een residueel *Siegburg*-randje.

⁴⁴ Gedetermineerd door Willem Van Alsenoy. Referentiemateriaal: Lucas 1982, 16.5.

Onder laag 2 en laag 4 kwam een vrij vermengde laag (laag 7) voor, die hoofdzakelijk aardewerk uit de tweede helft van de 16de eeuw bevatte. Het gaat onder meer om een rand van een kannetje, een pootje van een grape, een randfragment van een bord, een randfragment van een kom... Een fragment van een vetvanger in reducerend aardewerk en een fragment van een vuurklok met draperiemotief, eveneens in reducerend aardewerk, dateren niet uit de 16de eeuw, maar uit de 14de eeuw. Laag 8, onder laag 7, bevatte grotendeels aardewerk uit de 13de/14de eeuw. Twee fragmenten leken ouder te zijn: een fragment roodbeschilderd aardewerk en een manchetvormige rand Maaslandse waar (tweede helft 12de/13de eeuw). Deze laatmiddeleeuwse laag liep door in verdieping B/profiel2 (zie verder). De onderste laag, laag 18, bevatte opnieuw fragmenten Maaslandse waar, te dateren in de 12de/13de eeuw.

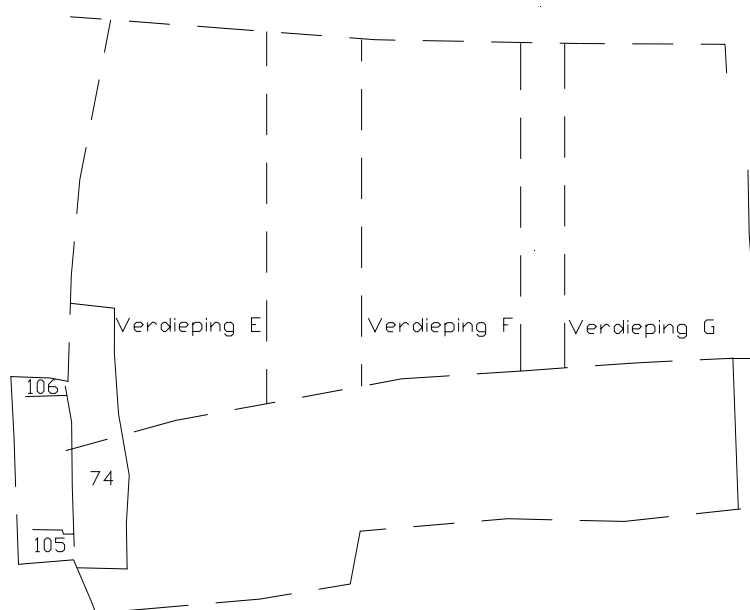
Verdieping B/ Profiel 2

Dit profiel werd niet ingetekend. Net onder muur S7/S8, in de laag die correspondeerde met verdieping B/profiel1/laag 8, werd een mooie vondst gedaan. Het gaat om een fragment van een kruik in steengoed (*Langerwehe*), volledig bedekt met ijzerengobe. Ook op de binnenzijde komen leksporen van ijzerengobe voor. Op de rand, schouder en buik komt radstempelversiering (chevron) voor. Op de hals en op de buik komen fijne draairibbels voor. De aanwezigheid van een handgevormd, bandvormig oor met duimindrukken is eveneens kenmerkend. Dit fragment moet gedateerd worden in het tweede of derde kwart van de 14de eeuw⁴⁵.

3.3.2. Verdieping E-F-G

Zoals eerder vermeld werd de oostelijke zone op analoge wijze verdiept om een zicht te krijgen op de opbouw van het terrein. Verdieping E had een lengte van 5,7m en een breedte van 2,4m. Tussen verdieping E en verdieping F bevond zich een banket met een breedte van 1,4m. Verdieping F had een lengte van 5,05m en een breedte van 2,35m. Tussen verdieping F en verdieping G bevond zich een banket van 65cm. Verdieping G had een lengte van 4,75m en een breedte van 2,4m. Twee profielen werden volledig handmatig ingetekend: het noordprofiel van verdieping E en het zuidprofiel van verdieping F.

⁴⁵ Hupperetz & Nijhof: 1995, afl. 11 & 12.

Verdieping E/Noordprofiel

In dit profiel werden slechts een viertal ophogingslagen vastgesteld. Slechts laag 3 bevatte vrij veel aardewerk, hoofdzakelijk te dateren in de 16de eeuw. Een fragment Maaslands aardewerk en een fragment roodbeschilderd aardewerk hoorden tot een oudere periode.

De onderste laag, laag 4, bevatte zeer weinig aardewerk. Slechts drie fragmentjes Maaslandse waar en twee fragmentjes reducerend aardewerk konden gerecupereerd worden. Vermoedelijk is deze laag te dateren in de 13de/14de eeuw.

Verdieping F/Zuidprofiel

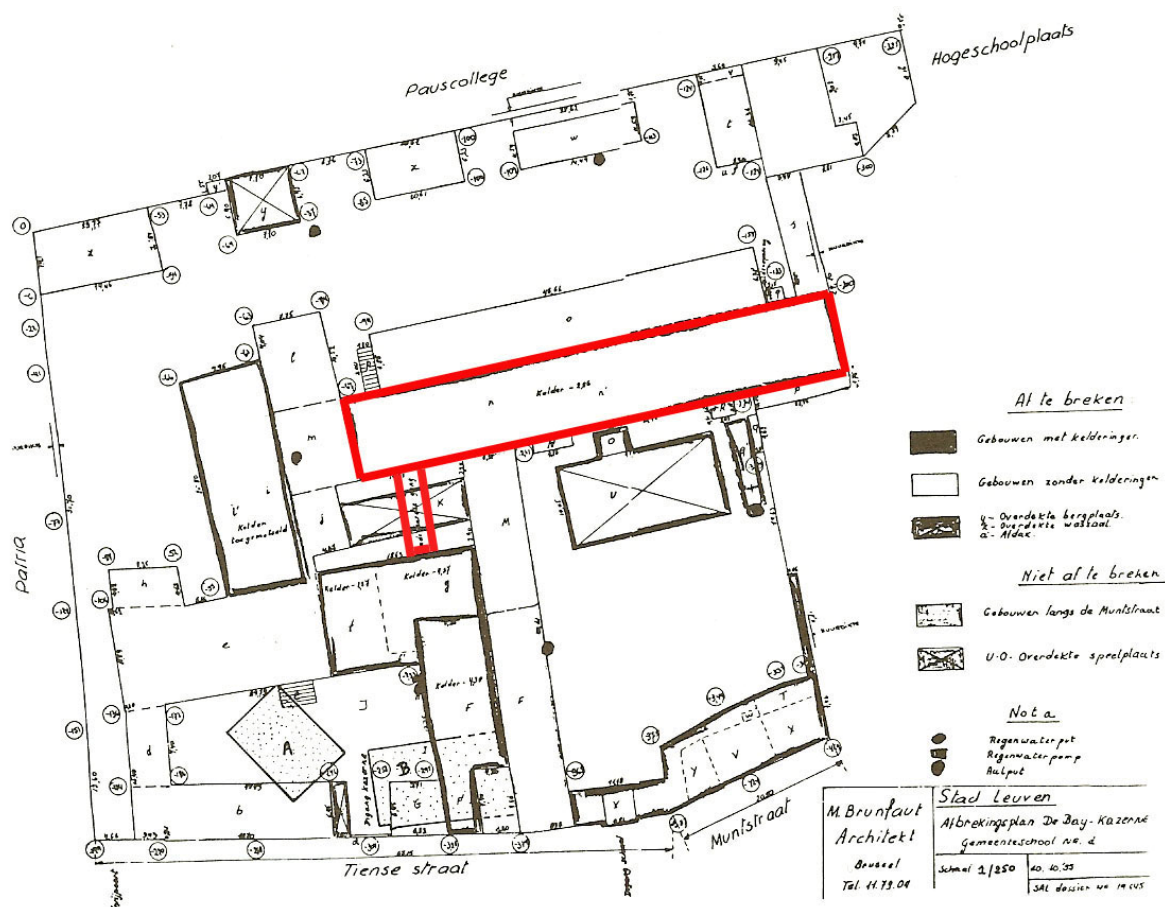

In dit profiel konden meer lagen onderscheiden worden dan in verdieping E/Noordprofiel. Uit laag 3 werd slechts één aardewerkfragmentje gerecupereerd, met name een fragment faïence fine (late 19de eeuw). De laag daaronder, laag 4, bevatte in tegenstelling tot laag 3 een grote hoeveelheid aardewerk, te dateren in de 16de/17de eeuw. In deze laag werd een fragment van een benen kammetje gevonden. Uit de onderste lagen (laag 7 en 8) konden geen scherven gerecupereerd worden.

4. Zone ten noorden van de kelder

4.1. Muurresten

Op de noordelijke parementsmuur (S71) sloot een lange brede gang aan. Het recente metselwerk in de noordelijke keldermuur (S5) bleek niet alleen de oorspronkelijke toegang tot de kelder, maar ook de verbinding met de gang af te sluiten. Op het plan van Brunfaut bleek de gang in stippellijntjes aangeduid te zijn en was de vermelding 'onderaardse gang' toegevoegd. Boven deze gang bevond zich volgens het plan immers een overdekte waszaal met een lengte van 14,6m en een breedte van 5,22m. In het noorden, aan de rand van het opgravingsterrein, bleek de gang opnieuw afgesloten te zijn door recent metselwerk (S92). S92 had dezelfde bouwtechnische kenmerken als S5; beide muren zijn dan ook waarschijnlijk gelijktijdig. Op het plan van Brunfaut is duidelijk zichtbaar dat de 'onderaardse gang' twee grote kelders met mekaar verbond. De noordelijke kelder had een lengte van 18,63m en een breedte van 12,3m. Deze kelder bevond zich net buiten het opgravingsterrein en kon dus niet onderzocht worden.

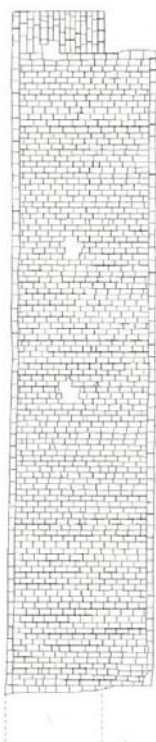
De lengte van de gang bedroeg 10,62m; de breedte 2,2m. Het vloerniveau van de gang lag 1,1m lager dan het vloerniveau van de kelder. Zes treden uit blauwe hardsteen met een lengte van 1,3m, een breedte van 18cm en een hoogte van 13-16cm moesten het hoogteverschil tussen beide vloerniveaus overbruggen. Tussen de oostelijke zijmuur van de gang en de natuurstenen treden bevond zich een ruimte van 14,5cm, die opgevuld was met volledige bakstenen: twee verticaal geplaatste bakstenen bovenaan en een horizontaal geplaatste baksteen onderaan (17,5x7,5/8x4,5cm). De gang bleek namelijk iets breder te zijn dan de treden.

De binnenkant van de gang was aan beide zijden volledig gekaleid. De zijmuren werden verder gekenmerkt door zorgvuldig metselwerk (18,5x4,5cm, 18x4,5, 17,5x4,5cm) en harde kalkmortel. De bewaarde hoogte van de oostelijke zijmuur (S91) t.o.v. het vloerniveau bedroeg 1,78m (31 baksteenlagen); die van de westelijke zijmuur (S34) 2,06m (36 baksteenlagen). De volledige diepte van de zijmuren kon niet nagegaan worden, vermits we ons hier reeds op de maximaal toegelaten diepte bevonden. Zowel in S34 als in S91 bleek de muur net boven het vloerniveau in een latere fase uitgebroken te zijn. In S34 ging het om een verstoring met een breedte van 30cm onderaan, 52cm bovenaan en een hoogte van 71cm. In S91 had de verstoring een breedte van 22cm onderaan, 40cm bovenaan en een hoogte van 61cm. Hoe deze verstoringen te interpreteren zijn, is niet duidelijk. Hebben ze te maken met rioleringen of andere afvoersystemen? S92 bleek immers eveneens doorboord te zijn door een grès-buis.

Op 70cm van S92 kwam een duidelijke verticale bouwnaad in het metselwerk van S34 voor. De zone tussen deze naad en S92 kreeg een apart spoornummer (S113), omdat dit metselwerk niet dezelfde bouwtechnische kenmerken vertoonde als S34. Deze naad bevond zich op bijna exact dezelfde hoogte als de bakstenen uitsprong aan de andere zijde van de gang (S112). Ook het patroon van de vloer bleek verstoord te zijn tussen S112, S113 en S92 (zie verder). Mogelijk bevond zich aan de westzijde van de gang oorspronkelijk een gelijkaardige bakstenen uitsprong, die in een latere fase gedeeltelijk uitgebroken is.

De gang was waarschijnlijk over de volledige lengte overwelfd: ter hoogte van de trap is de aanzet van een bakstenen gewelf nog zichtbaar. Ook bij het machinaal verwijderen van de puinvulling boven de vloer kwamen fragmenten van bakstenen gewelven aan het licht⁴⁶. Over de volledige lengte van de gang kwam opnieuw een bakstenen vloer voor (S90). Deze vloer werd opnieuw volledig handmatig ingetekend. De vloer bestond opnieuw uit bakstenen (16,5x8cm, 18x9cm, 20x8,5cm, 19x8cm), die in een zeer regelmatig OW georiënteerd patroon gelegd waren. Tegen S34 en tegen S91 kwam één NZ georiënteerde rij bakstenen voor. Zoals eerder vermeld kwam op 66cm van S92 een naad voor in het vloerpatroon. Tussen deze naad en S92 kwamen opeens NZ i.p.v. OW georiënteerde bakstenen voor.

Op de vloer kwam opnieuw een zwarte verkleuring voor. Tussen één van de natuurstenen treden werd een ovale briket gevonden, wat erop wijst dat de zwarte verkleuring van de vloer met steenkool in verband te brengen is. S92 bleek in een latere fase doorboord te zijn door een grès-buis met een buitendiameter van 23cm. Mogelijk werd de gang eveneens gebruikt als een soort bezinkput.

De zone ten westen van S34 werd onderverdeeld in verdieping D en verdieping H, van elkaar gescheiden door muur S18. In verdieping D kwamen op afgegraven niveau aanvankelijk heel wat recente structuren aan het licht.

⁴⁶ De gang was tot op het vloerniveau volledig gevuld met baksteenpuin. Deze vulling werd machinaal verwijderd.

S35-S36 en S23-S24-S108-S109 maakten deel uit van een recent rioolstelsel. Deze nutsvoorzieningen bevonden zich volgens de grondplannen van de kazerne net ten zuiden van de overdekte waszaal. Vermits de zuidmuur van deze waszaal niet teruggevonden werd, kon het verband met de waszaal niet onderzocht worden. S23, S24, S108 en S109 vormden een vierkant controleputje met een breedte (binnenwerks) van 40cm. S108 en S109 werden oversneden door een vrij recente grès-buis, waarvan een laatste segment nog zichtbaar is op de overzichtsfoto. De vier muren waren opgebouwd uit gerecupereerde bakstenen en harde witte kalkmortel. De binnenkant van het putje was volledig gekaleid. De diepte van het controleputje bedroeg 77cm.

Het rioolstelsel oversneed gedeeltelijk enkele grote blokken Balegemsteen (S26), die vrij horizontaal gelegd waren. S26 was jonger dan muur S4/S71: de structuur was immers tegen S71 aangebouwd. Wat de precieze functie van de natuurstenen was, is niet duidelijk. Gaat het om een soort vloertje of gaat het opnieuw om een oppervlakkige fundering zoals S6? Indien het om een fundering gaat, rijzen heel wat vragen. Vooreerst komt op het plan van Brunfaut geen gebouw voor op deze plaats. Bovendien werd ten noorden van het rioolstelsel geen vervolg van S26 aangetroffen en blijkt de fundering nog oppervlakkiger te zijn dan de fundering van S6. De hypothese van fundering lijkt dan ook weinig plausibel.

Tussen de natuurstenen van S26 kwam een interessante vondst aan het licht. Het gaat om een prachtig besneden benen mesheftje met een lengte van 5,3cm, een breedte van 1,2cm en een maximale dikte van 6mm. Onderaan is nog één van de twee klinknageltjes bewaard, die het mesheft aan het lemmet bevestigden. Aan weerszijde bevindt zich onderaan op de zijkant een inkeping met een lengte van 1cm en een dikte van 2mm. Op de voorzijde is Sint-Pieter (Petrus) ingegraveerd. De details van het figuurtje zijn opmerkelijk: ogen, neus, mond, oren, haar en lange baard zijn zeer duidelijk herkenbaar. De heilige wordt afgebeeld als een oudere man, gekleed in een lang pauselijk gewaad, met een boek in de rechterhand en een sleutel in de linkerhand. De sleutels zijn een symbool van pauselijke autoriteit en verwijzen naar het hemels koninkrijk. Wat de datering betreft, is er geen absolute zekerheid. Het mesheftje bevond zich tussen een structuur die ten laatste in de 19de/20ste eeuw moet gedateerd worden. We kunnen echter niet besluiten dat dit voorwerp uit deze periode dateert, omdat uit het archeologisch onderzoek blijkt dat het terrein sterk vergraven is. Heel wat oudere voorwerpen zijn op die manier in jongere contexten terecht gekomen. Deze vondst kan slechts gedateerd worden aan de hand van

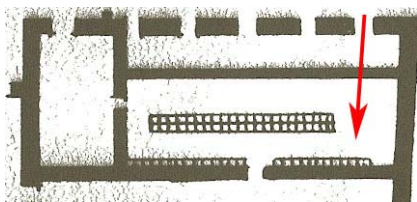
vergelijkingsmateriaal.

Op afgegraven niveau kwamen heel wat oppervlakkige structuren aan het licht, die slechts uit één of twee baksteenlagen bestonden: S22, S40, S41. Zonder twijfel gaat het om recente structuren. S18, S20 en S21 vertoonden min of meer dezelfde bouwtechnische kenmerken. Het opgaand metselwerk van S18 bestond uit volledige bakstenen (25/24,5x12,5/13x5,5/6cm); de fundering uit recuperatiemateriaal (13x6cm) en vrij veel zachte gele kalkmortel. De muur vertoonde één uitsprong aan noordelijke zijde (9cm) en twee uitsprongen aan zuidelijke zijde (6,5 en 5,5cm). De bewaarde hoogte van deze muur bedroeg 67cm.

De bovenste baksteenlaag van S21 was in verband gebouwd met S18. Deze laag werd gekenmerkt door hetzelfde baksteenformaat en dezelfde kalkmortel. Het onderste niveau van S21 leek tegen S18 gebouwd te zijn. S21 was ook minder diep gefundeerd als S18: de totale hoogte bedroeg slechts 37cm. Niettemin vormden beide structuren in een jongere bouwphase de noordoosthoek van een structuur. Om welk type structuur het gaat, is niet duidelijk. Zijn deze structuren te relateren met de overdekte waszaal? Volgens de grondplannen loopt S18 niet alleen parallel met de buitenmuren van de zaal, maar bevindt deze muur zich bovendien ongeveer in het midden van de zaal.

S21 oversneet een muur met dezelfde oriëntatie als S18: S20. Het betrof een zeer oppervlakkige structuur met een hoogte van 42cm. De muur bestond slechts uit zes baksteenlagen (11/10,5/10x5/4,5/4cm). Het metselwerk bestond uit recuperatiemateriaal en overvloedige zachte kalkmortel. De bovenste rij bakstenen bleek in een latere fase verbonden te zijn met S21. S20 rustte aan de oostkant op S34: S20 is met andere woorden gelijktijdig aan of jonger dan S34. Het metselwerk in deze zone was te verstoord om na te gaan of S20 S34 oversneet dan wel ingewerkt was in S34. Mogelijk moet S20 geïnterpreteerd worden als een oudere voorloper van S18. S20 was gebouwd op een oudere muur (S44), die vrijwel zeker met het college de Bay te relateren is. Mogelijk is S20 eveneens met de waszaal in verband te brengen. Het zou logisch zijn indien men bij het optrekken van de binnenmuren de aanwezige oudere structuren herbruikt heeft en pas in een latere fase de binnenmuren iets naar het noorden verschoof.

Wat tegen de hypothese van de waszaal pleit, is vooreerst het feit dat er ten oosten van de gang (verdieping I) geen gelijkaardig 'binnenmuren' aangetroffen zijn. Ook eventuele uitbraaksporen werden hier nergens vastgesteld. Een tweede argument tegen de hypothese van de waszaal, is het feit dat op geen enkel grondplan van de kazerne binnenmuren in de waszaal voorkomen. Ook op het ongedateerde grondplan van de kazerne, dat toch heel wat verbouwingswerken aan het complex weergeeft, komen geen binnenmuren voor (foto).

S44 bevond zich onder muur S20. De totale bewaarde hoogte van deze muur bedroeg 86cm. Het metselwerk bestond uit 13 lagen baksteen (27x12x5cm), die in een onregelmatig metselverband gemetseld waren, en vrij zachte witbeige kalkmortel. Aan de westkant liep deze muur verder richting stedelijk zwembad. Om veiligheidsredenen kon het verdere verloop aan deze kant niet onderzocht worden. De muur maakte een hoek op 1,16m van S34. De ruimte tussen S44 en S34 was opgevuld met aarde en bouwpuin. Omdat de zone tussen S44 en S34 aanvankelijk geïnterpreteerd werd als een doorgang, kreeg ze een apart spoornummer: S73. Deze zone tussen S34 en S44 werd ook volledig handmatig ingetekend. S44 is gelijktijdig met muur S79, S80 en S89 in verdieping H (zie verder). Deze muur behoorde hoogstwaarschijnlijk tot het College de Bay.

Ten noorden van S18, in verdieping H, kwamen eveneens heel wat bakstenen structuren aan het licht.

Zoals eerder vermeld was S44 (verdieping D) gelijktijdig met S80, S79 en S89. S80 kon slechts gedeeltelijk onderzocht worden: de muur werd in het westen immers oversneden door een jongere muur (S96). De onderzochte lengte van S80 bedroeg 2,66m; de bewaarde hoogte 1,6m. Het metselwerk was opgebouwd uit 25 lagen volledige bakstenen (26/27x12x5cm), die zorgvuldig gemetseld waren. Van een echt metselverband was geen sprake. Tussen de voegen kwam beigegroene zandige kalkmortel voor. Op 21cm van het bovenste muurniveau kwam over bijna de volledige lengte een boog voor, bestaande uit één rij bakstenen op hun zij (12,5x5cm). Welke functie deze onregelmatige boog had, is onduidelijk.

Zowel S79 als S89 waren ingewerkt in S80. S89 was een zeer smal muurtje: de breedte bedroeg slechts 14cm. Dit muurtje had dezelfde bouwtechnische kenmerken als S80: zowel het baksteenformaat als de aard van de mortel waren identiek. De bovenste zes baksteenlagen (39cm) waren zeer zorgvuldig gemetseld; daaronder werd het metselwerk echter rommeliger. Wat de functie van S89 was, is onduidelijk. Tussen S79 en S89 bevond zich een smalle ruimte, die volledig opgevuld was met baksteenpuin. S79 had in tegenstelling tot S89 ongeveer dezelfde breedte als S80: 45cm. Deze muur werd eveneens gekenmerkt door hetzelfde baksteenformaat en dezelfde kalkmortel. De lengte van deze muur bedroeg 1,55m. De diepte van deze muur kon wegens tijdsgebrek niet gecontroleerd worden, maar vermoedelijk was deze muur even diep gefundeerd als S80.

Hoe deze rechthoekige constructie geïnterpreteerd moet worden, is niet helemaal duidelijk. Moet deze structuur geïnterpreteerd worden als een afvalkuil? Door het handmatig intekenen van het zuidprofiel van verdieping H kregen we niet alleen zicht op de lagen die doorsneden werden door S79/S89, maar ook op de gelaagdheid van de context alsook de lagen die de context afdekten. De vulling bestond uit een vijftal vermengde pakketten. De bovenste lagen (laag 7 en 8) bestonden grotendeels uit vermengde leem met fragmentjes bouwpuin. Laag 9 was eveneens een vermengde leemlaag met puinfragmentjes, maar deze laag bevatte daarnaast een vrij grote hoeveelheid dierlijk bot. Lagen 10 en 11 onderaan bestonden volledig uit baksteenfragmenten en mortel. Daaronder bevond zich de moederbodem (tertiair zand). Uit de studie van het aardewerk bleek eveneens dat de context uit heel wat vermengde lagen bestond: de vulling bevatte zowel 13de/14de-eeuws als 16de/17de-eeuws aardewerk.

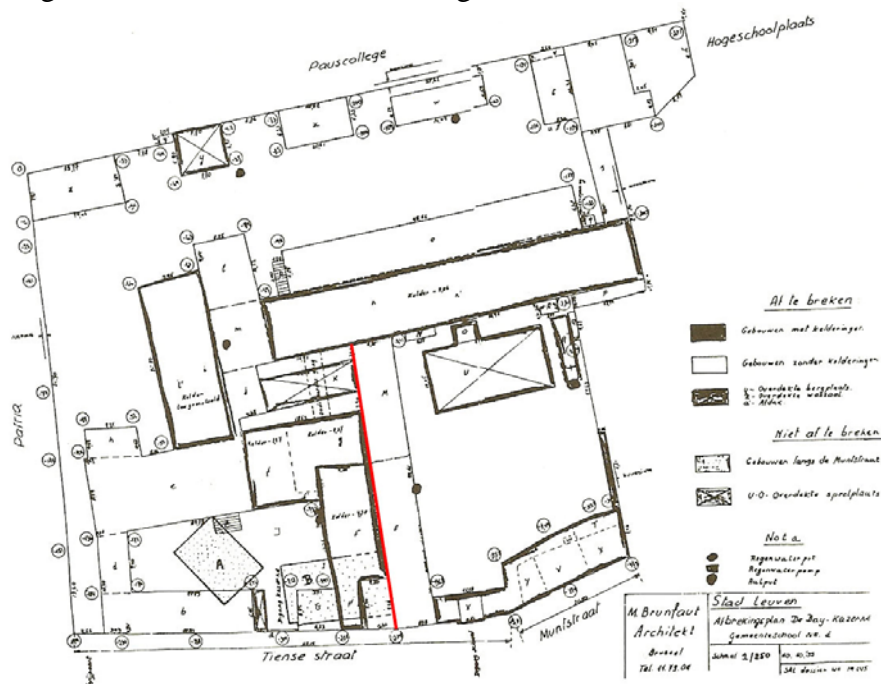
S84 was tegen S80 gebouwd. Deze muur werd gekenmerkt door hetzelfde baksteenformaat, dezelfde kalkmortel en bijna dezelfde funderingsdiepte (1,74m). Vermoedelijk zijn S84 en S80 min of meer gelijktijdig. De vier verschillende muurniveaus wijzen erop dat deze NZ gerichte muur sterk onderhevig geweest is aan verbouwingen. Het bovenste niveau (32cm) kreeg een apart spoornummer (S110), omdat dit niveau eigenlijk niet tot S84 behoorde. S110 maakte deel uit van een jongere bouwphase, die ook boven muur S96 voorkwam. S110 bestond uit recuperatiemateriaal, dat zeer slordig gemetseld werd, en beige kalkmortel. Het bovenste niveau van S84 (40cm) daarentegen bestond uit zes zorgvuldig gemetselde baksteenlagen (27x12,5x5cm, 23,5x12x5cm, 21x12x5cm), gevat in zandige groenbeige kalkmortel. Het niveau daaronder (48cm) was vrij slordig gemetseld. Dit niveau bestond uit recuperatiemateriaal en overvloedige zandige groene kalkmortel. Het onderste niveau van S84 (55cm) was opnieuw vrij zorgvuldig gemetseld. Kenmerkend waren de paarsrode bakstenen (23x11,5x5cm) en de beigewitte kalkmortel. Onder dit niveau kwam tertiair groen zand voor.

Tegen S84 was aan de westkant een tweede bakstenen muur gebouwd: S85. Omdat een moderne betonnen trap zich net ten westen van deze muur bevond, konden we om veiligheidsredenen slechts heel beperkte waarnemingen doen. De totale breedte van deze muur kon niet bepaald worden. Slechts 69cm kon onderzocht. De diepte van deze muur kon wegens tijdsgebrek niet bepaald worden.

Na het gedigitaliseerde grondplan op het grondplan van de kazerne gelegd te hebben, bleken S84 en S85 zich precies op de plaats van de scheidingsmuur tussen de kazerne de Bay en de gemeenteschool n°1 te bevinden. Deze muur was gebouwd tegen de noordelijke keldermuur (S4/71) en liep helemaal tot aan de Tiensestraat. Deze muur had volgens de grondplannen een lengte van 44,24m.

S84 lijkt op basis van de bouwtechnische kenmerken met het college de Bay in verband te brengen. S85 daarentegen, die veel breder was dan S84, werd later tegen S84 gebouwd en fungeerde als de effectieve scheidingsmuur.

Het bovenste niveau van S84, S110, was in verband gebouwd met S83. Aan noordelijke zijde bleek S84 gedeeltelijk uitgebroken te zijn om S83 in te passen. Na de aanpassing vormden S84 en S83 de noordwestelijke hoek van een gebouw. De breedte van S83 bedroeg 1,05m; de bewaarde hoogte 76cm. Aan zuidelijke zijde kwam één uitsprong voor met een breedte van 7cm. Het niveau boven deze uitsprong bestond uit zeven baksteenlagen (18x11cm, 25/24,5x12cm). Het niveau onder de uitsprong werd vooral gekenmerkt door slordig metselwerk met een overvloedig gebruik van harde kalkmortel. Tegen S83 was aan noordelijke zijde een tweede muur gebouwd: S111. De bouwnaad tussen S83 en S111 was evenwel zeer moeilijk te zien. De breedte van S111 bedroeg 83cm. Aan noordelijke zijde kwam een uitsprong van 20cm voor. Of S111 in verband gebouwd was met S85, kon niet nagegaan worden.

Pauscollege

Hogeschoolplaats

patria

Tiense straat

Muntstraat

Al te breken

- Gebouwen met kelderingen.
- Gebouwen zonder kelderingen.
- Overdekte bergplaats.
- Overdekte wasserput.
- Altoes.

Niet al te breken

- Gebouwen langs de Muntstraat.
- Overdekte afreelpaats.

Not a.

- Regenwaterput.
- Regenwater-pomp.
- Altoes.

Stad Leuven

M Brunfaut

Architect

Brussel

Tel. 11.79.04

Altbekingsplan De Jay-Kazerne

Gemeenteschool n.o. d.

Juni 1950

no. 10.35

141 dossier no. 10.35

4.2. Sporen van ambachtelijke activiteit

⁴⁷ Mondelinge mededeling Veronique Vandekerchove.

Slechts een fractie van de oorspronkelijke buitenwand en vulling was bewaard: de structuur werd namelijk grotendeels oversneden door de noordelijke keldermuur S4/S71. Door de slechte bewaringsconditie is het onmogelijk conclusies te trekken m.b.t. het grondplan (cirkelvormig of ovaal) of de typologie (liggend of staand type). De buitenwand was opgebouwd uit zeven lagen gerecupereerde bakstenen, die in leem gevat waren. De bewaarde hoogte van deze wand bedroeg 48cm in het westen en 42cm in het oosten. Aan de blootgestelde zijde vertoonden de bakstenen zware brandsporen: het oppervlak van de meeste bakstenen was paarsblauw verkleurd door de hitte. Nergens werd de aanwezigheid van een stookkanaal vastgesteld.

De vulling van de oven leverde heel wat interessante gegevens op i.v.m. de chronologie en de opbouw van de constructie⁴⁸. Het bovenste vullingspakket bestond uit een laag verbrande leem. Het ging om een zeer losse vulling, die vermoedelijk in verband gebracht moet worden met de koepel van de ovenconstructie. In deze laag kwam heel wat pottenbakkersafval voor uit de tweede helft van de 14de/15de eeuw. Tot de vondsten behoren behalve fragmenten van grappen en kommen ook een volledig dekseltje met een bandvormig oor. Deze laag bleek ook enkele fragmenten te bevatten, waaraan leem vastgebakken bleek te zijn. Vermoedelijk gaat het om misbaksels die als bouwmateriaal herbruikt werden bij de opbouw van de lemen koepelconstructie. Deze potten hielden de warme lucht vast, waardoor een goede isolatie verkregen werd en bijgevolg minder hard gestookt moest worden.

Onder de laag verbrande leem kwamen over de volledige lengte van de oven vrij veel fragmenten van haardtegels voor, alsook één volledige daktegels. Op deze tegels bleken geen secundaire brandsporen voor te komen. Deze tegels maken bijgevolg geen deel uit van de ovenconstructie, maar zijn er na de opgave van de oven in terecht gekomen. Onder het tegelniveau bevond zich een vermengde laag, bestaande uit houtskoolconcentraties en verbrande leem. Het houtskool werd bemonsterd voor archeobotanisch onderzoek. In deze laag bleken opnieuw heel wat misbaksels voor te komen. Interessant is de aanwezigheid van een fragment *Langerwehe* (steengoed) met loodglazuur op de buitenzijde. Gelijkaardige fragmenten werden onlangs ook in Aalst aangetroffen. Vermoedelijk werd het geïmporteerde steengoed aangepast aan de lokale smaak en traditie door er bepaalde typische kleuren aan toe te voegen. Daarnaast werden fragmenten van kommen, kookpotten, pannen en teilen aangetroffen, daterend uit de tweede helft 14de/15de eeuw. Helemaal onderaan de vulling, net boven de moederbodem, kwam een vrij harde bruinzwart verbrande leemlaag voor.

Vermoedelijk werd de buitenwand van de oven gedeeltelijk uitgebroken; de wand vertoonde een onderbreking van 34cm bovenaan en 47cm onderaan. Mogelijk heeft deze uitbraak te maken met het ruimen van de oven. Op deze onderbreking sloot een onregelmatige kuil (S75) aan met een lengte van 1,7m en een breedte van 1,06m. Bij het couperen konden verschillende opvullingslagen onderscheiden worden. De kuil werd twee keer gecoupeerd: om zoveel mogelijk informatie over de kuil in te winnen werd de oorspronkelijke coupe nog eens achteruitgezet.

Het aardewerk uit deze kuil bleek zowel chronologisch als morfologisch analoog te zijn met het aardewerk uit de vulling van de oven.

⁴⁸ We willen Koen De Groote (VIOE) en Pedro Pype hartelijk danken voor hun hulp bij de determinatie.

De opgave van de oven moet eveneens in de Late Middeleeuwen gesitueerd worden. De oven bleek volledig afgedekt te zijn door een heterogeen leempakket, dat vrij veel aardewerk uit de late 14de/15de eeuw bevatte. Vreemd genoeg werden nergens op het terrein stortlagen van misbaksels aangetroffen. Algemeen kunnen we stellen dat er zeer weinig productie-afval aangetroffen is in de directe omgeving van de oven. De reden hiervoor is waarschijnlijk de sterke versterking van het terrein tijdens de bouw van het college de Bay en de kazerne de Bay.

4.3. Grondsporen

In verdieping H bevonden zich twee rechthoekige grondsporen, die mekaar oversneden: S86 en S114. S86 had een lengte van 1,2m en een breedte van 60cm. S114 had een lengte van 1,4m en een breedte van 1,3m. Beide kuilen liepen onder S87 door. Wegens tijdsgebrek kon het verdere verloop van de kuilen niet verder onderzocht worden. Uit de coupe bleek duidelijk dat S86 S114 oversneed. De diepte van S86 bedroeg slechts 16cm; de diepte van S114 max. 26cm. Beide kuilen waren ingegraven in de moederbodem. Noch uit S86 noch uit S114 kon aardewerk gerecupereerd worden. Vermoedelijk zijn deze kuilen min of meer gelijktijdig met kuil S94 ten oosten van de gang (zie verder).

Eveneens in verdieping H, net ten westen van S34, kwam een erg oppervlakkig grondspoor aan het licht: S88. De diepte bedroeg slechts enkele centimeters. De coupe van dit spoor werd niet ingetekend. Dit spoor bevatte aardewerk uit de 14de tot 17de eeuw. S88 correspondeerde met laag 4 (18cm) uit het zuidprofiel van verdieping H. Ook laag 2 (28cm) en 3 (36cm) van het zuidprofiel leken vullingslagen te zijn van dezelfde kuil.

In verdieping H, ten oosten van de gang, moeten nog twee grondsporen vermeld worden: S94 en S95. S94 werd oversneden door muur S91 en was ingegraven in de moederbodem (tertiair zand). Wegens tijdsgebrek kon de coupe niet ingetekend worden. De coupe werd wel vrij nauwkeurig ingeschetst en beschreven. Zowel in laag 2, laag 4 en laag 8 kwam in de grijsbruine zandige leemvulling kleine fragmentjes verbrande leem voor. Laag 3 bestond uit een concentratie van verbrande leem en slechts enkele houtskoolspikkels. Het materiaal uit de vullingslagen dateert uit de 14de/15de tot 19de eeuw.

S95 was een smal langwerpig spoor, dat in de moederbodem ingegraven was. Het betrof een erg oppervlakkig spoor, gekenmerkt door een vrij vermengde vulling: donkergrijze zandige leem vermengd met beigebruine leem. Ook hier kon nauwelijks aardewerk gerecupereerd worden.

In het pakket boven S94 en S95 werd bij het machinaal verdiepen een kan geraakt. De kan kon bijna volledig geplakt worden. Het gaat om een kan in Raeren-steengoed met zoutglazuur, gedecoreerd met drie appliques. Bijna zeker gaat het om een voorstelling van het Lam Gods: de eerste applique stelt Maria met Kind voor, de tweede applique een lam en de derde applique een vaandel met kruis. Dergelijke kannen worden doorgaans gedateerd in het tweede tot derde kwart van de 15de eeuw⁴⁹.

⁴⁹ In Clevis & Smit wordt een Siegburg-kan beschreven met dezelfde vorm en dezelfde decoratie (Clevis & Smit 1990, 170, fig 2).

4.4. Stratigrafie

In verdieping D werd het westprofiel volledig handmatig ingetekend. Spijtig genoeg bevonden zich in de ophogingslagen weinig determinerende scherven. Op 88cm van het maaiveld kwam een vrij dik pakket beton voor; alle lagen boven dit pakket zijn bijgevolg van vrij recente datum: lagen 10-12. Deze lagen dekten S20 af. Laag 13, dat zich ter hoogte van het betonnen pakket bevindt, moet in verband gebracht worden met de bouw van S20. Muur S44 oversneet alle lagen onder laag 13: laag 9 en laag 14-16. Uit lagen 14 tot 16 werden geen scherven gerecupereerd, die een *terminus post quem* konden geven m.b.t. de datering van S44. Uit het profiel blijkt dat alleen de noordelijke parementsmuur S71 gekenmerkt wordt door het voorkomen van een duidelijke aanlegseuf (S46). Het gaat om een aanlegseuf met een breedte van 20cm onderaan en 32cm bovenaan. S46 oversneet laag 2 tot 9. Laag 6 maakte deel uit van het pakket dat S45 afdekte en is te dateren in de late 14de/15de eeuw. De laag net boven de moederbodem (laag 9) bevatte scherven uit de 13de/14de eeuw.

Het archeologisch onderzoek is van fundamenteel belang om het verhaal van een stad te kunnen schrijven. Dankzij deze wetenschap kan namelijk nagegaan worden of algemeen aanvaarde gegevens uit historische en iconografische bronnen zich ook in het stedelijk bodemarchief reflecteren. Nieuwe archeologische bevindingen kunnen bestaande theorieën bevestigen, aanvullen met nieuwe gegevens of verwerpen. De interdisciplinariteit van het onderzoek, met diverse aanverwante wetenschappen, laat toe een vrij samenhangend beeld te schetsen van de evolutie van een stedelijke context en haar bewoners. Cruciaal is het feit dat het verhaal van de gewone man verteld wordt, een personage dat in de historische bronnen weinig aan bod komt. De kans die door Implant NV werd geboden om op grondige wijze een stuk verleden van Leuven te onderzoeken, mag dan ook niet onderschat worden.

Uit het archeologisch onderzoek blijkt dat menselijke aanwezigheid op het terrein ten vroegste voorkomt in de late 12de/13de eeuw. In deze periode werd een groot deel van het terrein opgehoogd, vermoedelijk om het terrein bouwrijp te maken. Nederzettingssporen uit deze periode werden nergens aangetroffen. Ook in de 14de/15de eeuw blijkt het terrein aanzienlijk opgehoogd te zijn. Uit deze periode dateren enkele interessante structuren: een paalkuil en een pottenbakkersoven met daarop aansluitende werkkuil.

De ontdekking van de pottenbakkersoven (tweede helft 14de/15de eeuw) heeft een zeer grote wetenschappelijke waarde! Totnogtoe bestonden er slechts vermoedens dat er langs de Tiensestraat pottenbakkers gevestigd waren, maar verdere gegevens ontbraken. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen hoe deze pottenbakkersoven moet geïnterpreteerd worden: gaat het om een geïsoleerd pottenbakkersatelier of zijn er aanwijzingen voor een grotere productie langs de Tiensestraat? Zelfs indien we met een geïsoleerd atelier te maken zouden hebben, moet een grondig (kwantitatief-)typologisch onderzoek van het pottenbakkersafval uitgevoerd worden. De resultaten van dit onderzoek zijn van fundamenteel belang voor een betere kennis van de lokale en regionale kenmerken van het laatmiddeleeuwse aardewerk. Op die manier kunnen de onderzoeksresultaten van grote waarde zijn voor andere opgravingen.

Het archeologisch onderzoek bracht ook enkele structuren aan het licht, die waarschijnlijk te relateren zijn met het postmiddeleeuwse college de Bay. Omdat er grote onduidelijkheid bestaat over het exacte grondplan van het college de Bay, kon aan de onderzochte muren geen precieze functie toegeschreven worden. De afvalkuil uit het zuidprofiel van verdieping A leverde heel wat interessante gegevens op over de leefcultuur van de bewoners tijdens het bestaan van het college de Bay. De diversiteit aan vondsten is immers heel groot: aardewerk, glas, metaal, bot... Een grondige studie van deze materiële resten moet het mogelijk maken om een zicht te krijgen op de sociale stratificatie van de bewoners. Behoren alle vondsten tot het normale vondstenspectrum of zijn er elementen die toch wijzen op een zekere welstand? Zijn er bepaalde vondsten die specifiek te relateren zijn met de collegefunctie?

Vanaf de 19de eeuw werd het terrein in grote mate verstoord door het kazernecomplex. De grootschalige bouwactiviteit op het terrein verklaart waarom heel veel contexten volledig vermengd zijn. Ook het totaal ontbreken van productie-afval in de directe omgeving van de pottenbakkersoven, is waarschijnlijk het gevolg van deze ingrijpende verbouwingen. De meerderheid van de onderzochte structuren behoort tot de kazernefase. Dankzij het opmetingsplan van architect M. Brunfaut (1955) konden heel wat structuren met grote zekerheid geïdentificeerd worden.

Bibliografie

- Baeyens, L. 1959, Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Leuven 89^E. Centrum voor bodemkartering.
- Clevis, H. & Smit, M. 1990, Verscholen in vuil. Archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925, Kampen.
- Colen, Ch. en De Clerck, M. 1990, Het archeologisch onderzoek van het college de Bay te Leuven, in: Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Ommeland, 40-111.
- De Bleser, C. 1991, Het glas, in: Hillewaert, B. & Verhaeghe, F., Een afvalput uit de 16de-18de eeuw, in: De Witte H., De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern. Archeo-Brugge 2, Brugge, pp.231-244.
- Dugniolle, J.-P. 1876, Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas, I, Quinzième siècle, Bruxelles.
- Dugniolle, J.-P. 1876, Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas, II, Seizième siècle, Bruxelles.
- Engels, R. 2005, Het Stedelijk zwembad van Leuven, M. Brunfaut 1958, in: Leuven Historisch Genootschap, Nieuwsbrief 2005-04.
- Hupperetz W. & Nijhof E, 1995, Ceramiek uit twee 14e-eeuwse beerputten aan het O.L.V. plein te Maastricht. In: Corpus van middeleeuws aardewerk uit gesloten vondstcomplexen in Nederland en Vlaanderen (CMA), 's Hertogenbosch 1995.
- Kottman, J. 1999, Glas/Glass, in: Bartels, M., Steden in Scherven 2. Catalogus. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900), Amersfoort, pp. 939-1028.
- Lousse, E. sd., De Leuvense Universiteit, in: Programmabrochure Nr II van het NIR pp. 45-55.
- Lucas, P. 1982, Monnaies seigneuriales Mosanes, Charleroi.
- Meulemans, A. 2004, Huizen en straten van het Oude Leuven. Deel I: Patrimonium. Jaarboek Leuven Historisch Genootschap XLII, Leuven.
- Mignolet A, 1986, Les monnaies de la principauté de Liège. Maastricht.
- Mitchiner, M. 1988, Jetons, medalets and tokens, 1. The Medieval period and Nuremberg, London.
- Provoost, A. & Vaes, J. (red.) 1980, Leuven graaft naar zijn verleden, tentoonstellingscatalogus, Leuven.
- Provoost, A 1996, Archeologie in of van Leuven? In: Vandekerchove, V (red.) 1996, De archeologische afdeling van het Stedelijk Museum Vander Kelen-Mertens. Van bodemarchief tot museumcollectie, Leuven, pp. 98-114.
- Schillings, A. & Van Wijngaerden, Fr. 1948, Oud en Nieuw Leuven, Leuven.
- Uytterhoeven, R. 1986, Leuven weleer 2. De Nieuwe Bovenstad tussen Statiestraat en Tiensestraat, Leuven.
- Van Ermen, E. 1997, Van Petermannen en koeienschietters. Kroniek van Leuven, Leuven.
- Van Even, E. 1860, Louvain Monumental. Description Historique et Artistique de tous les édifices civils et religieux de la dite ville, Louvain.
- Van Even, E. 1895, Louvain dans le passé et dans le présent. Deel III.
- Van Mieris, F. 1732, Histori der Nederlandsche vorsten, Uit de huizen van Beijere, Borgonje en Oostenrijk... I, 's Gravenhage.
- Van Steenkiste, H. 1980-81, Projekt patria. (onuitgegeven eindproject K.U.-Leuven).
- 550 jaar universiteit Leuven. 1425-1975, tentoonstellingscatalogus, 31 januari-25 april 1976, Leuven, Stedelijk Museum.

Bijlage: Archeologisch Onderzoek A. Smetsplein: nieuwsbrief 1

Tot eind november voert het bedrijf Ruben Willaert bvba - Afdeling Archeologie opgravingen uit op het A. Smetsplein in Leuven. Het archeologisch onderzoek gebeurt voorafgaandelijk aan een gepland nieuwbouwproject (woningen, appartementen, commerciële ruimtes en een ondergrondse parking) op dit terrein. De opgraving komt er nadat het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed enkele proefsleuven getrokken had om het terrein te evalueren.

Het onderzoek, dat volledig gefinancierd wordt door de bouwheer Implant NV, gebeurt onder leiding van archeologen Janiek De Gryse en Janina Ooms. Het project gebeurt bovendien in nauwe samenwerking met het OCMW Leuven. De wetenschappelijke begeleiding is in handen van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) en het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid.

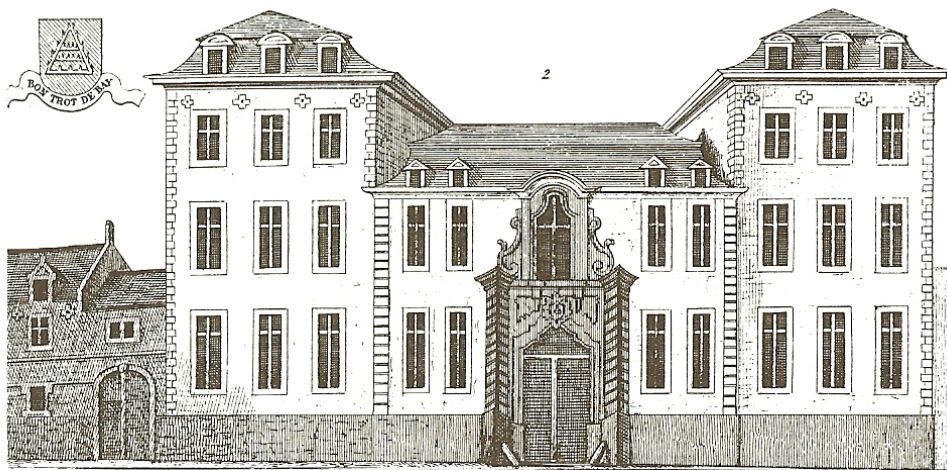
Voormalig stedelijke zwembad

Het stedelijk zwembad werd in 1958 gebouwd door Maxime Brunfaut, één van de meest invloedrijke 20ste-eeuwse architecten. De bouw van het zwembad, binnen de stadsring van Leuven, paste binnen de sanering en de wederopbouw van het gehavende stadscentrum na de Tweede Wereldoorlog. Het appartementsgebouw (Fabiolabuilding) aan de Tiensestraat, werd eveneens ontworpen door architect Brunfaut. Deze betonconstructie dateert van 1959.

Het zwembad zal in de nabije toekomst gesloopt worden om plaats te maken voor het nieuwbouwproject.

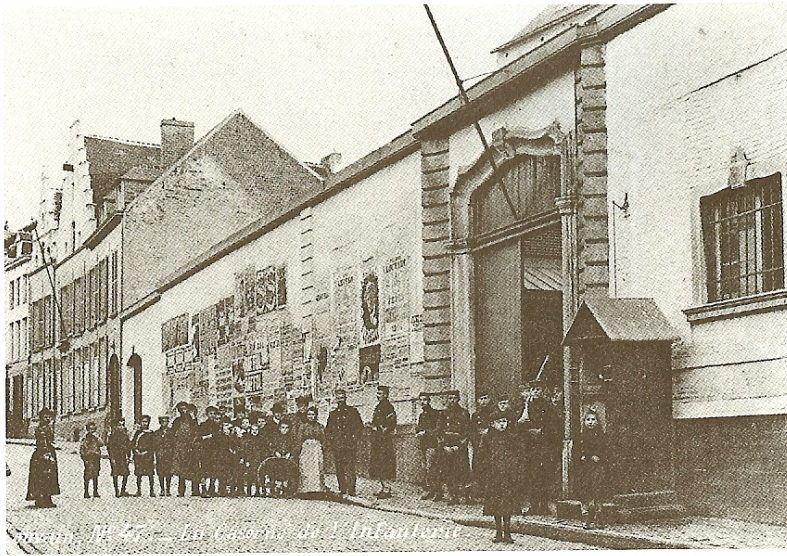
Voor de bouw van het zwembad

Voor de bouw van het zwembad stond op het terrein tussen het Pauscollege en de Tiensestraat de Gemeentelijke Jongensschool n°1, bestaande uit gebouwen van het de Bay college en het Van den Winkelecollege.

Het de Bay college na 1750

Het de Bay college werd gesticht in 1612 door Jacques de Bay, professor in de theologie. Dit college lag tussen het Pauscollege en de Tiensestraat, naast het Van den Winkelecollege, dat in 1549 gesticht werd. In het college de Bay bereidden theologiestudenten zich voor op het priesterschap. Na de opheffing van de universiteit in 1797, onder Franse heerschappij, werden de linkervleugel en het centrale deel van het de Bay college afgebroken. Alleen de toegangspoort, een gedeelte van de voorgevel en de rechtervleugel van het college bleven bewaard.

Kazerne de Bay

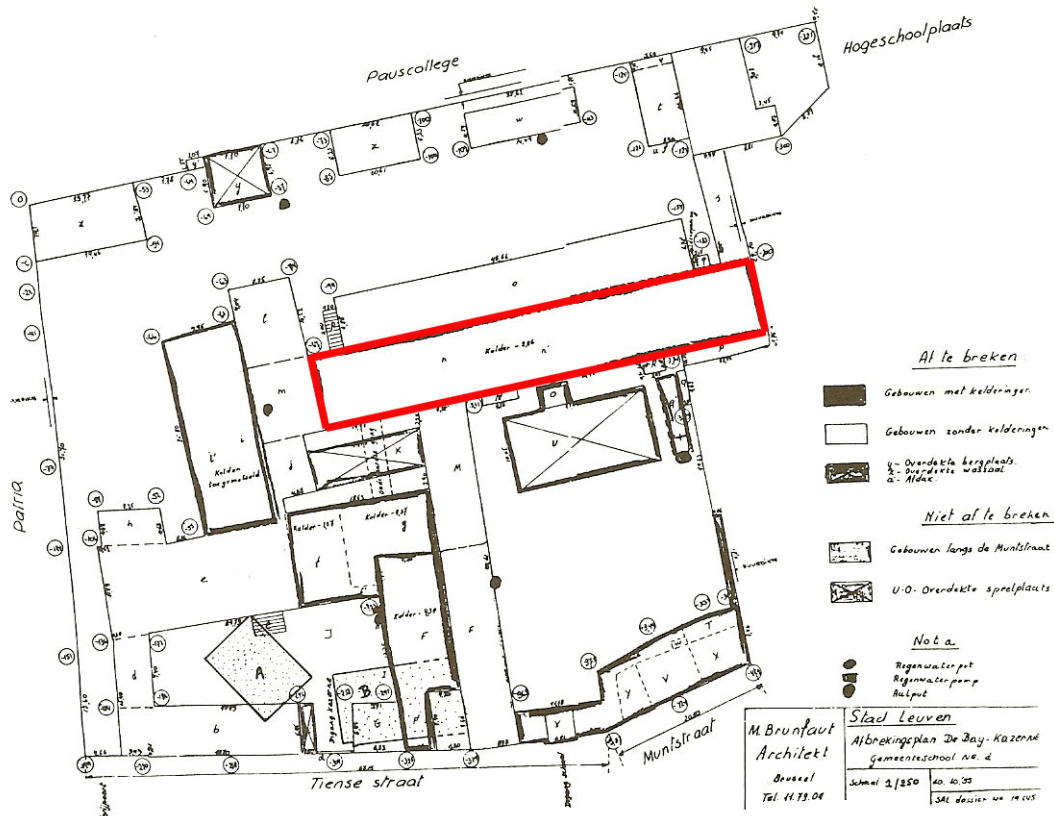
Achterzijde kazerne
tijdens slopingswerken

In de overblijvende gebouwen werd vanaf 1810 een infanteriekazerne ingericht voor het 10de linieregiment. De doorgang naar het A. Smetsplein, naast de Fabiolabuilding, was de vroegere ingang van de kazerne. Vanaf 1873 kregen de rechtervleugel van het college de Bay en het Van Winckele college een nieuwe bestemming: de gebouwen werden ingericht als gemeenteschool n°1. Deze gebouwen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigd waren, werden gesloopt in 1958 voor de bouw van het stedelijke zwembad.

In 1988 kwamen enkele muren van het de Bay college en de kazerne aan het licht bij het archeologisch onderzoek dat de stadsarcheologische dienst Leuven uitvoerde naar aanleiding van de bouw van het hotel de Holiday Inn.

Bijlage: Archeologisch Onderzoek A. Smetsplein: nieuwsbrief 2

Tijdens het archeologisch onderzoek op het A. Smetsplein in Leuven, uitgevoerd door Ruben Willaert bvba - Afdeling Archeologie, kwam een grote postmiddeleeuwse kelder aan het licht. Landmeter Luc Goossens legde het gedigitaliseerde grondplan van de kelder op het afbrekingsplan dat architect M. Brunfaut (zie vorige nieuwsbrief) in 1955 van de kazerne De Bay maakte. Eindelijk werden onze vermoedens bevestigd: de opgegraven kelder behoort tot het kazernecomplex.

De volledige lengte van de kelder kon omwille van veiligheidsredenen niet vastgesteld worden. De onderzochte lengte bedraagt 13,4m. Uitgaande van het afbrekingsplan van M. Brunfaut moet de kelder oorspronkelijk een lengte van ca. 58m gehad hebben. De breedte van de kelder kon wel volledig bepaald worden en bedraagt 8,1m. Zowel aan noordelijke als aan zuidelijke zijde komt aan de

binnenkant een gekaleide bakstenen muur voor en aan de buitenkant een natuurstenen parement, opgebouwd uit ijzerzandsteen en Balegem. Of de oostelijke zijmuur ook gekenmerkt wordt door een natuurstenen parement, moet nog onderzocht worden.

Oorspronkelijk was de kelder volledig overwelfd: zowel aan noordelijke als aan zuidelijke zijde komen drie bakstenen gewelfaanzetten voor. Tussen de gewelfaanzetten komen op 1,16m van het vloerniveau schuine afzaten voor, die wijzen op de aanwezigheid van vensteropeningen. De vloer, bestaande uit bakstenen, is in de oostelijke zone grotendeels uitgebroken. In deze zone komen een aantal recentere oppervlakkige funderingen voor alsook enkele diepe kuilen.

Aan zuidelijke zijde blijkt de keldermuur plaatselijk uitgebroken te zijn om een nieuwe toegang tot de kelder te creëren. De oorspronkelijke toegang tot de kelder bevond zich immers in de noordelijke muur en werd vrij recent dichtgemetseld. De aanpassing in de zuidelijke muur is gelijktijdig met de constructie van een soort trap op een hoger niveau. Het gaat om een bakstenen structuur bedekt met een dun laagje cement, zodat een hellend vlak gecreëerd wordt. In het midden komen twee smalle treden voor. De aanpassingen aan deze muur hebben waarschijnlijk te maken met een herbestemming van de ruimte. Zowel de vloer als de muren en de binnenkant van de nieuwe kelderopening worden gekenmerkt door het voorkomen van een zwarte verkleuring. Mogelijk diende de kelder in een latere fase als opslagplaats voor kolen of als bezinkput.

In één van de OW-profielen in de zuidelijke zone van het opgravingsterrein bevond zich een vrij grote afvalkuil (breedte: ca. 2,8m). Bij het handmatig verdiepen van deze kuil kwamen in de onderste laag heel wat interessante metalen voorwerpen en aardewerkfragmenten aan het licht, daterend uit de late 16de/17de eeuw.

Rekenpenningen

Tijdens het archeologisch onderzoek kwamen in de onderste laag van een kuil negen rekenpenningen aan het licht, die vermoedelijk allemaal in de 16de eeuw te dateren zijn. Het gaat om cirkelvormige metalen schijfjes, die grote overeenkomsten vertonen met munten. Deze penningen hadden echter geen enkele betaalwaarde; ze werden gebruikt bij het rekenen. In de 16de eeuw rekende men nog niet met Arabische cijfers zoals nu, maar nog steeds met Romeinse cijfers: I (1), V (5), X (10), L (50), C (100), D (500), en M (1000). Bij het maken van ingewikkelde berekeningen, maakte men gebruik van speciale telborden. Op deze borden kwamen vier horizontale lijnen of groeven voor boven elkaar: de onderste lijn stond voor de eenheden, de tweede lijn voor de tientallen, de derde lijn voor de honderdtallen en de vierde lijn voor de duizendtallen. Op elke regel werden zoveel rekenpenningen gelegd als nodig om een bepaald getal te kunnen uitdrukken. Om bijvoorbeeld het getal 19 te kunnen vormen, legde men vier penningen op de eerste lijn (4xI), één penning tussen de eerste en tweede lijn (1xV) en één penning op de tweede lijn (1xX). Bij optelsommen werden nieuwe penningen toegevoegd, bij aftreksommen werden penningen weggenomen.

Het rekenbord bestond reeds bij de Romeinen. Deze gebruikten onder andere kiezelsteentjes i.p.v. rekenpenningen. Onze term *calculatie* is trouwens afgeleid van het Latijnse woord voor kiezelsteen (*calculus*). Door de opbloeiende handel werd het telbord vanaf het einde van de 13de eeuw opnieuw geïntroduceerd. Aanvankelijk werd het vooral gebruikt door geestelijken, ambtenaren en handelaars. Door de invoering van nieuwe rekenmethodes met Arabische cijfers, raakte het systeem rond 1600 in onbruik.

Sleutels, kopspeeldjes, nestels

Behalve rekenpenningen bevonden zich in de laag ook drie volledige ijzeren sleutels van verschillend formaat. De grootste sleutel (lengte: 9,2cm) is waarschijnlijk afkomstig van een deurslot, de twee kleinere sleutels (lengte: 5,5cm) eerder van kisten of hangsloten. Enkele koperen kokertjes, die onderaan in een punt uitlopen, zijn te interpreteren als nestels. Deze kokertjes werden bevestigd aan het uiteinde van leren rijgveters en koordjes. Aanvankelijk werden nestels gebruikt om het rijgen te vergemakkelijken en het uitrafelen tegen te gaan, maar later kregen ze een louter decoratieve functie. In deze laag werd ook een groot aantal kopspeeldjes gevonden.

Aardewerk

In deze afvallaag werd ook een grote hoeveelheid aardewerk aangetroffen, daterend uit het einde van de 16de eeuw/begin 17de eeuw. Het gaat hoofdzakelijk om kook- en drinkgerei. Bij de vondsten bevinden zich ook enkele fragmenten van een komfoor, een volledig zalfpotje in roodbakkend aardewerk en fragmenten van een zalfpotje in majolica. Een fraaie vondst was een bijna volledige kan in steengoed!

Bijlage: Archeologisch Onderzoek A. Smetsplein: nieuwsbrief 4

Reeds geruime tijd bestonden er vermoedens dat er zich in de late Middeleeuwen pottenbakkersateliers bevonden langs de Tiensestraat in Leuven. Deze vermoedens konden totnogtoe echter nooit gestaafd worden met archeologische vondsten. De pottenbakkersoven die bij de opgraving op het A. Smetsplein aan het licht kwam, heeft dan ook een grote wetenschappelijke waarde!

Figuur 1 Niveau verbrande leem

Figuur 2 Tegelniveau

Figuur 3 Onder tegelniveau

Slechts een fractie van de oorspronkelijke buitenwand en vulling bleek bewaard: de structuur werd namelijk grotendeels oversneden door de noordelijke keldermuur (zie nieuwsbrief 2). Door de slechte bewaringsconditie is het onmogelijk conclusies te trekken m.b.t. het grondplan (cirkelvormig of ovaal) of de typologie (liggend of staand type). De buitenwand was opgebouwd uit zeven lagen gerecupereerde bakstenen, die in leem gevat waren. De bewaarde hoogte van deze wand bedroeg 48cm. Aan de blootgestelde zijde vertoonden de bakstenen zware brandsporen: het oppervlak van de meeste bakstenen was paarsblauw verkleurd door de hitte. Nergens werd de aanwezigheid van een stookkanaal vastgesteld.

De vulling van de oven leverde heel wat interessante gegevens op i.v.m. de chronologie en de opbouw van de constructie. Het bovenste vullingspakket bestond uit een laag verbrande leem. Het ging om een zeer losse vulling, die vermoedelijk in verband gebracht moet worden met de koepel van de ovenconstructie. In deze laag kwam heel wat pottenbakkersafval voor uit de tweede helft van de 14de/15de eeuw. Tot de vondsten behoren behalve fragmenten van grappen en kommen ook een volledig dekseltje met een bandvormig oor. Deze laag bleek ook enkele fragmenten te bevatten, waaraan leem vastgebakken bleek te zijn. Vermoedelijk gaat het om misbaksels die als bouw materiaal herbruikt werden bij de opbouw van de lemen koepelconstructie. Deze potten hielden de warme lucht vast, waardoor een goede isolatie verkregen werd en bijgevolg minder hard gestookt moest worden.

Onder de laag verbrande leem kwamen over de volledige lengte van de oven vrij veel fragmenten van haardtegels voor, alsook één volledige daktegels. Op deze tegels bleken geen secundaire brandsporen voor te komen. Deze tegels maken bijgevolg geen deel uit van de ovenconstructie, maar zijn er na de opgave van de oven in terecht gekomen. Onder het tegelniveau bevond zich een vermengde laag, bestaande uit houtskoolconcentraties en verbrande leem. Het houtskool werd bemonsterd voor archeobotanisch onderzoek. In deze

laag bleken opnieuw heel wat misbaksels voor te komen. Interessant is de aanwezigheid van een fragment Langerwehe met loodglazuur op de buitenzijde. Gelijkaardige fragmenten werden onlangs ook in Aalst aangetroffen. Vermoedelijk werd het geïmporteerde steengoed aangepast aan de lokale smaak en traditie door er bepaalde typische kleuren aan toe te voegen. Daarnaast werden fragmenten van kommen, kookpotten, pannen en teilen aangetroffen, daterend uit de tweede helft 14de/15de eeuw. Helemaal onderaan de vulling, net boven de moederbodem, kwam een vrij harde bruinzwart verbrande leemlaag voor.

Vermoedelijk werd de buitenwand van de oven gedeeltelijk uitgebroken; de wand vertoonde een onderbreking van 34cm bovenaan en 47cm onderaan. Mogelijk heeft deze uitbraak te maken met het ruimen van de oven. Op deze onderbreking sloot een onregelmatige kuil aan met een lengte van 1,7m en een breedte van 1,06m. Bij het couperen konden verschillende opvullingslagen onderscheiden worden. Het aardewerk uit deze kuil bleek zowel chronologisch als morfologisch analoog te zijn met het aardewerk uit de vulling van de oven.

Figuur 5 Coupe van de kuil

Figuur 4 Kuil aansluitend op de oven

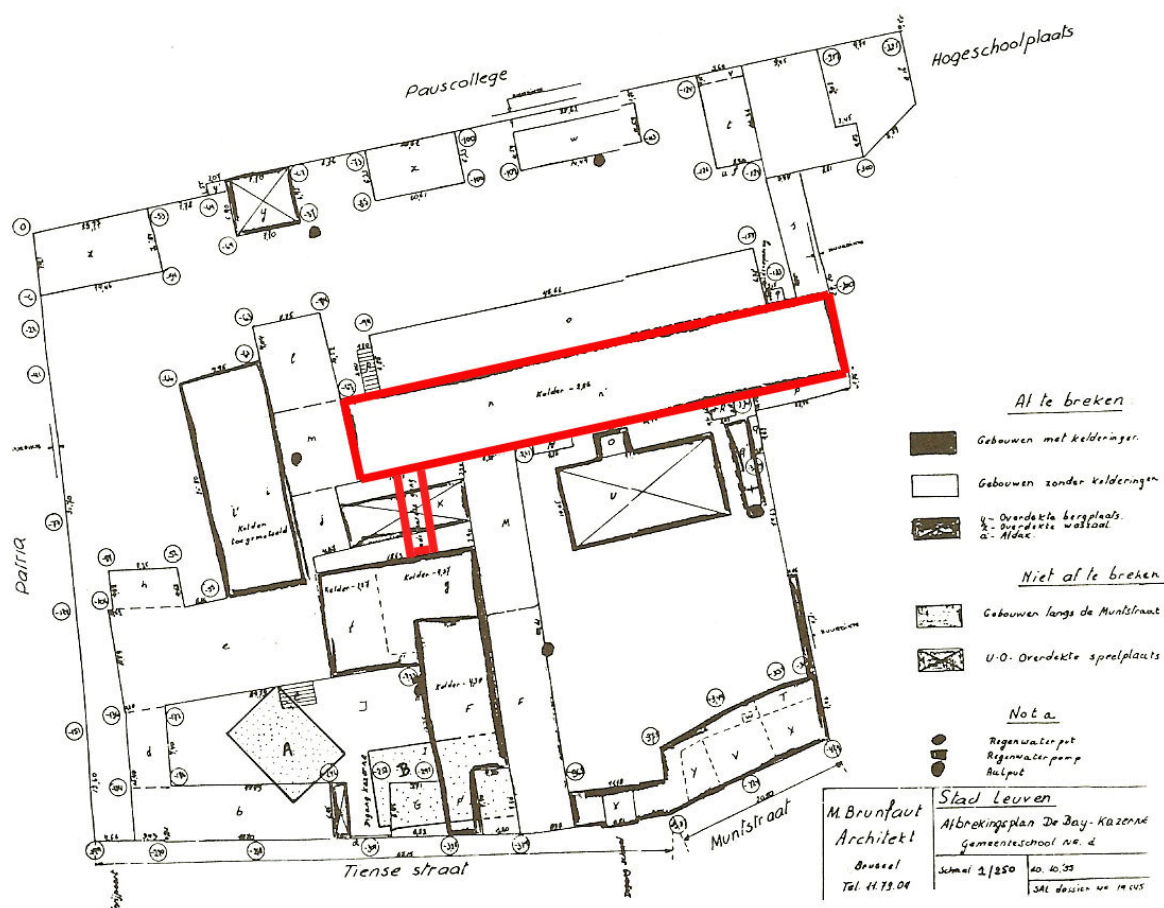
De opgave van de oven moet eveneens in de Late Middeleeuwen gesitueerd worden. De oven bleek volledig afgedekt te zijn door een heterogeen leempakket, dat vrij veel aardewerk uit de late 14de/15de eeuw bevatte. Vreemd genoeg werden nergens op het terrein stortlagen van misbaksels aangetroffen. Algemeen kunnen we stellen dat er zeer weinig productie-afval aangetroffen is in de directe omgeving van de oven. De reden hiervoor is waarschijnlijk de sterke verstoring van het terrein tijdens de bouw van het college de Bay en de kazerne de Bay (zie nieuwsbrief 1).

Bijlage: Archeologisch Onderzoek A. Smetsplein: nieuwsbrief 5

Het archeologisch onderzoek op het A. Smetsplein is afgerond. Een laatste nieuwsbrief om af te sluiten...

1. 'onderaardse gang'

Bij het uitgraven van de zone ten noorden van de kazernekelder bleek dat een lange brede gang aansloot op de noordelijke keldermuur. Het recente metselwerk in de noordelijke keldermuur (zie nieuwsbrief 2) bleek niet alleen de oorspronkelijke toegang tot de kelder af te sluiten, maar ook de gang. Op het slopingsplan van architect M. Brunfaut (1955), dat zich in het stadsarchief van Leuven bevindt, bleek de gang in stippellijntjes aangeduid te zijn. De architect voegde de vermelding 'onderaardse gang' toe op het plan. Boven deze gang bevond zich immers volgens het slopingsplan een overdekte waszaal. Hiervan werden tijdens het onderzoek geen sporen teruggevonden. In het noorden, aan de rand van het opgravingsterrein, bleek de gang opnieuw afgesloten te zijn door recent metselwerk. Op het slopingsplan is duidelijk zichtbaar dat de 'onderaardse gang' twee grote kelders met mekaar verbond. De tweede kelder bevond zich net buiten het opgravingsterrein en kon dus niet onderzocht worden.

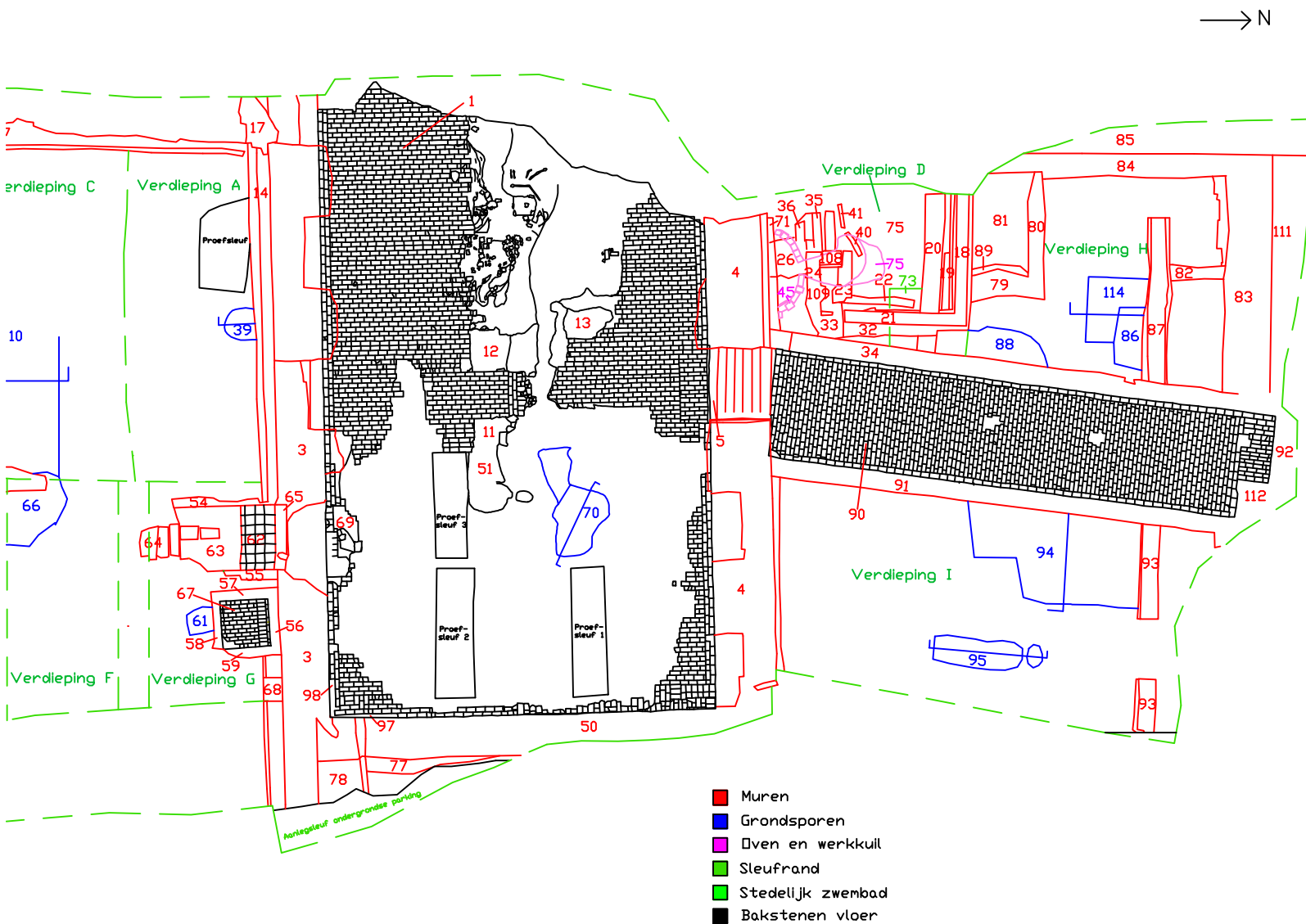
De lengte van de gang bedroeg 10,62m; de breedte 2,2m. Het vloerniveau van de gang lag 1,1m lager dan het vloerniveau van de kelder. Zes treden uit blauwe hardsteen met een lengte van 1,3m moesten het hoogteverschil tussen beide vloerniveaus overbruggen. De binnenkant van de gang was aan beide zijden volledig gekaleid. De bewaarde hoogte van de oostelijke zijmuur bedroeg 1,78m; die van de westelijke zijmuur 2,06m. De gang was waarschijnlijk over de volledige lengte overwelfd: ter hoogte van de trap in blauwe hardsteen is de aanzet van een bakstenen gewelf nog zichtbaar. Over de volledige lengte van de gang kwam opnieuw een bakstenen vloer voor. Op deze vloer bleek opnieuw een zwarte verkleuring voor te komen. Tussen één van de natuurstenen treden werd een ovale briket gevonden, wat erop wijst dat de zwarte verkleuring van de vloer met steenkool in verband te brengen is.

2. College De Bay

Enkele onderzochte muren zijn zonder twijfel ouder dan de kazernefase en moeten met het College De Bay in verband gebracht worden. Dit college werd gesticht in 1612 (zie nieuwsbrief 1). Deze muren werden gekenmerkt door een groter baksteenformaat, mindere kwaliteit van de bakstenen en een zachtere kalkmortel. In de zuidelijke zone van het opgravingsterrein ging het om slechts één muur. De zuidelijke keldermuur oversneed er een vrij brede NZ georiënteerde bakstenen muur. De breedte van deze muur bedraagt 39,5cm; de totale bewaarde hoogte 118cm. Het opgaand metselwerk was in staand verband gemetseld; de fundering in een onregelmatige afwisseling van koppen en strekken.

In de noordelijke zone van het opgravingsterrein bleken meerdere muren met het oudere College de Bay in verband te brengen zijn. Het ging onder andere om een rechthoekige constructie (rode pijl), die vrij diep in de moederbodem uitgegraven was. Aan de westzijde was de constructie volledig oversneden door een jongere muur. De bewaarde hoogte van de muren bedroeg 1,6m. Hoe deze constructie geïnterpreteerd moet worden, is niet helemaal duidelijk. Mogelijk gaat het om een afvalput. De vulling bestond uit diverse vermengde pakketten, hoofdzakelijk bestaande uit bouwpuin. Uit de studie van het aardewerk bleek dat de context zowel 13de/14de-eeuws als 16de/17de-eeuws aardewerk bevatte.

→ N

